

Waar kom je echt vandaan?

Micro-agressies in het hoger onderwijs. Een
praktijkwetenschappelijk onderzoek.

Inhoud

1.	Situering	5
2.	Theoretisch kader	6
2.1.	Conceptualisering.....	6
2.2.	Perspectief van en impact op het slachtoffer.....	7
2.3.	Coping strategieën	8
2.4.	Handelingsverlegenheid	9
2.5.	Onderzoeksvragen.....	10
3.	Methodologie.....	11
3.1.	Dataverzameling in drie Vlaamse hogescholen.....	11
3.2.	Dagboekstudie en vragenlijst	13
3.3.	Focusgroepen en diepte-interviews	14
4.	Resultaten	17
4.1.	Onderzoeksvraag 1: Wat is micro-agressie in het Vlaams hoger onderwijs?	17
4.1.1.	Dagboekstudie en vragenlijst	17
4.1.2.	Focusgroepen	21
4.2.	Onderzoeksvraag 2: Welke impact heeft micro-agressie?	27
4.3.	Onderzoeksvraag 3: Hoe om te gaan met micro-agressie?.....	32
4.3.1.	Individuele copingmechanismen	32
4.3.2.	Oplossingen of manieren om micro-agressies te voorkomen in het hoger onderwijs	38
4.4.	Sensibiliseren	45
4.4.1.	Het geven van een vorming	45
4.4.2.	Getuigenissen.....	46
4.4.3.	Gesprekken	47
4.4.4.	Vakken gericht op diversiteit	47
5.	Conclusies	48
5.1.	Onderzoeksvraag 1: Wat is micro-agressie in het Vlaamse hoger onderwijs?	48
5.2.	Onderzoeksvraag 2: Impact.....	48
5.3.	Onderzoeksvraag 3: Coping	49
5.4.	Nog enkele aanbevelingen	49
6.	Referenties	51
7.	Bijlagen.....	55
7.1.	Bijlage 1: Dagboekstudie	55
7.2.	Bijlage 2: Vragenlijst	56
7.3.	Bijlage 3: Vignettes en focusgroepleidraad	61
7.4.	Bijlage 4: Codeboom	64

1. Situering

In onze samenleving, en dus ook in onze instellingen hoger onderwijs, komen vormen van openlijk racisme en expliciete discriminatie minder vaak voor, zoals ook uit recent onderzoek is gebleken (Poeze et al., 2021). Toch geven studenten aan regelmatig geconfronteerd te worden met impliciete vormen van racisme, discriminatie en uitsluiting (Colak et al., 2020; Spencer, 2017). Deze kleinere, meer subtiele vormen van racisme en discriminatie, die zwaar wegen en kwetsuren veroorzaken (Azabar et al., 2021; Charkaoui, 2019), worden micro-agressies genoemd. Micro-agressie is een term die wordt gebruikt voor alledaagse verbale, gedrags- of omgevingsongelijkheden, bedoeld of onbedoeld, die een vijandige, denigrerende of negatieve houding ten opzichte van gestigmatiseerde of cultureel gemarginaliseerde groepen overbrengen (Pierce, 1970).

In een recent onderzoek naar de drempels voor instroom en doorstroom in het Vlaamse hoger onderwijs voor jongeren met een migratieachtergrond, werden negatieve ervaringen op basis van herkomst, religie of huidskleur of subtiele vormen van racisme en uitsluiting op schoolniveau geïdentificeerd als belemmerende factoren (Poeze et al., 2021). Echter, onderzoek specifiek naar micro-agressies in de context van het Vlaamse onderwijs ontbreekt tot hiertoe nog veelal. Dit project is dan ook gericht op het verduidelijken van het concept ‘micro-agressie’, het verkrijgen van inzicht in de uitingsvormen, de dynamieken en de impact van deze incidenten en het ontwikkelen van evidence informed strategieën voor het omgaan en het voorkomen van micro-agressies.

Dit onderzoek draagt actief bij aan inclusief hoger onderwijs, dat hoog op de (inter)nationale beleidsagenda staat, door racisme en discriminatie in het onderwijs tegen te gaan op een evidence informed manier. Op die manier creëert dit project directe en grote impact voor studenten met een diverse achtergrond in het hoger onderwijs. We verwijzen hierbij naar SDG 4 Quality Education en SDG 10 Reducing Inequality van de Sustainable Developments Goals zoals goedgekeurd door de Algemene vergadering van de VN en het advies van de VLOR, 2018 over diversiteit in het hoger onderwijs (Vlaamse Onderwijsraad (VLOR), 2018). Eveneens beleid dat we als hogeschool en dus als onderzoeksgroep mee onderschrijven.

Daarnaast is de impact van dit onderzoek ruimer dan de context van het Vlaamse hoger onderwijs alleen. Onderzoek naar de dynamiek en de impact van micro-agressie is eveneens relevant voor andere contexten waarin mensen met diverse achtergronden in interactie gaan en sociale relaties opbouwen. De bevindingen van dit onderzoek kunnen dan ook getransfereerd worden naar andere onderwijsniveaus of contexten zoals het jeugdwerk, de zorg- en dienstensector en het bedrijfsleven.

2. Theoretisch kader

2.1. Conceptualisering

De term micro-agressie, bedacht door Chester M. Pierce (psychiater aan de Harvard University) in 1970, verwees initieel naar beledigingen en discriminatie geuit door niet-zwarte Amerikanen aan het adres van Amerikanen met een Afrikaanse achtergrond. Later breidde het gebruik van deze term uit naar alledaagse opmerkingen, vragen en handelingen gericht naar gemarginaliseerde groepen, die negatieve stereotyperingen en vooroordelen in stand houden en op die manier schadelijk zijn. Denk hierbij bijvoorbeeld ook aan vrouwen, personen uit de LGBTQIA+ gemeenschap, anderstaligen, aanhangers van een bepaalde religie... Hierbij is het belangrijk te onderstrepen dat deze “micro-agressies kwetsende boodschappen sturen naar individuen omwille van hun groepslidmaatschap, omwille van hun behoren tot een bepaalde – vaak gemarginaliseerde – sociale groep” (Sue, 2010). Het gaat dus niet om kwetsende opmerkingen gericht op individuele kenmerken van een persoon (bijvoorbeeld, iemand die te laat komt en hiervoor berispt wordt). Merk ook op dat kwetsende boodschappen niet enkel verbaal gestuurd kunnen worden, maar ook op een non-verbale manier kunnen overgebracht worden (bijvoorbeeld: met de ogen rollen, iemand niet aan het woord laten...) (Schmidt, 2018). Micro-agressies vloeien vaak voort uit onwetendheid, maar weerspiegelen tegelijk de normen en overtuigingen die we uit onze omgeving meekrijgen. Via de dominante cultuur leren we – vaak onbewust – wat als ‘anders’ of ‘minderwaardig’ wordt gezien, en dat gedachtegoed sluipt ongemerkt in onze communicatie met anderen (Spencer, 2017). Dit maakt dat daders zich vaak niet bewust zijn van de impact van hun

woorden of daden (Sue et al., 2007) en ook slachtoffers stellen soms hun ervaring in vraag en twijfelen of ze zich wel ‘terecht’ gekwetst voelen (Fleras, 2016).

Voorbeelden van deze onbewuste uitingen zijn onder meer een goedbedoeld compliment over iemands Nederlandse taalvaardigheid, die in Vlaanderen is opgegroeid, of het na herhaalde correctie verkeerd blijven uitspreken van iemands naam. Micro-aggressies hebben vaak betrekking op de culturele, talige of migratie-achtergrond van mensen, maar blijven hiertoe niet beperkt. Zo kunnen uitingen over de sociale achtergrond van iemand, vooronderstellingen over mensen met een beperking of verwijzingen naar iemands genderidentiteit evenzeer stereotypen bevestigen en leiden tot stigmatisering en blessures.

In dit rapport zullen we gebruik maken van de termen ‘dader’ en ‘slachtoffer’. In de literatuur (eg. Williams, 2020) én tijdens onze stuurgroepbijeenkomsten werd er gedebatteerd over het gebruik van deze terminologie. Stuurgroepleden beargumenteerden dat de termen ‘dader’ en ‘slachtoffer’ te veel deden uitschijnen dat de micro-agressies wél bewust gemaakt worden om de ander te kwetsen. Andere stuurgroepleden gingen hier tegenin en gaven aan dat de termen net wél moeten aangehouden worden om duidelijkheid te scheppen én om te benadrukken dat de dader wel effectief schade toebrengt aan het slachtoffer (zie ook verder bij 2.2). Samen met de stuurgroep werd er, na een dialoog, beslist om de terminologie van ‘dader’ en ‘slachtoffer’ aan te houden om zo dicht mogelijk bij de bestaande literatuur te blijven en om de ervaring van slachtoffers niet te minimaliseren.

2.2. Perspectief van en impact op het slachtoffer

Deze alledaagse uitingen worden van de kant van de dader vaak afgewezen of geminimaliseerd. Daartegenover wordt in onderzoek echter de ervaring van degenen die gekwetst zijn centraal gesteld: racisme of discriminatie moeten niet objectief bewezen of geverifieerd te worden; de persoonlijke impact en blessure staan centraal. Het is ook zo dat eenzelfde opmerking door één persoon niet als kwetsend wordt ervaren, maar door een andere persoon wel (Huber & Solorzano, 2015). De persoonlijke ervaring is dus cruciaal. Bovendien is het belangrijk te beseffen dat ‘micro’ in ‘micro-agressie’ niet duidt

op het feit dat het om een kleine impact of verwaarloosbare kwetsuur gaat, dan wel om een ‘kleine’ handeling die als (zeer) kwetsend wordt ervaren (Fleras, 2016).

Onderzoek toont immers aan dat wanneer iemand slachtoffer is van een micro-agressie dit een impact kan hebben op diens emotioneel welzijn (Gooding & Mehrotra, 2021) of zelfs de mate waarin die persoon presteert in desbetreffende context (Kelly, 2021a). Micro-agressies kunnen ook een negatieve cognitieve impact hebben, zo dragen ze bijvoorbeeld bij aan een lager zelfbeeld bij studenten (Nadal et al., 2014; Wong-Padoongpatt et al., 2017). Een sterker zelfbeeld, daarentegen, kan net een protectieve factor zijn en de impact van de micro-agressie als slachtoffer inperken (Forrest-Bank & Cuellar, 2018).

Onderzoek heeft aangetoond dat leerlingen en studenten door micro-agressies een verminderd gevoel hebben erbij te horen, leerlingen en studenten het vertrouwen in de eigen competenties verliezen en verminderde betrokkenheid ervaren bij het eigen leerproces (‘afhaken’); ook de klasdynamiek wordt op een negatieve manier beïnvloed door microagressies (Nadal et al., 2012, 2014; Sue, 2010; Sue et al., 2019). Uit de literatuur weten we dat deze elementen – gevoel er niet bij te horen, verminderd academisch zelfvertrouwen en verminderde betrokkenheid bij het eigen leerproces – een negatieve impact hebben op het studiesucces van leerlingen en studenten. Gezien deze impact van micro-agressies op schoolloopbanen, is het van belang deze specifieke vorm van racisme en discriminatie in de Vlaamse context te onderzoeken.

Bovendien is de impact van micro-agressies cumulatief: hoe meer je er meemaakt, hoe groter de kwetsuur (Huber & Solorzano, 2015; Nair et al., 2019; Pierce, 1989). Daarnaast toont onderzoek aan dat micro-agressies niet alleen kwetsend zijn voor het individu waarnaar deze is gericht, maar ook voor getuigen hiervan (Huber & Solorzano, 2015) en zelfs de daders kunnen een impact ervan voelen (Wing Sue et al., 2009).

2.3. Coping strategieën

In de literatuur worden verschillende vormen van coping mechanismen in geval van micro-agressies beschreven. Zo kunnen slachtoffers emotionele steun zoeken bij anderen door in gesprek te gaan, de micro-agressie herinterpreteren als iets dat niets met

vooroordelen te maken heeft, frustraties uiten om met de onrechtvaardigheid om te gaan, of overgaan tot actie om het kwetsende incident aan te pakken. Omgekeerd kan iemand in reactie op microagressies doen alsof er niets aan de hand is, hopen dat de stressor vanzelf verdwijnt, of zich terugtrekken uit sociale interacties (e.g., Sanchez et al., 2018). De copingmechanismen die men hanteert zijn een mediërende factor voor de impact die de micro-agressie uiteindelijk heeft op het slachtoffer (Sanchez et al., 2018). Adaptieve copingstrategieën zijn manieren om met stress om te gaan die een positieve uitkomst hebben. Ze helpen individuen om constructief met het probleem om te gaan, bijvoorbeeld via probleemoplossend handelen, in gesprek gaan, het zoeken van emotionele steun, communicatie of confrontatie, het stellen van grenzen en zelfzorg. Daartegenover staan maladaptieve copingstrategieën, dit zijn manieren om met stress om te gaan die een negatieve uitkomst hebben en de stress net verergeren. Voorbeelden van deze strategieën zijn emotionele, mentale of fysieke terugtrekking, onderdrukking van gevoelens, en het vermijden van directe confrontatie (e.g., Forsyth & Carter, 2012; Holder et al., 2015; Vassillière et al., 2016). Het is erg persoonsafhankelijk op welke strategieën men beroep doet (Sanchez et al., 2018).

Specifiek in het hoger onderwijs toont onderzoek aan dat slachtoffers vaak zullen reageren door steun te zoeken bij gelijkgestemden, humor zullen gebruiken, zichzelf af te schermen van bepaalde personen en situaties of de daders te confronteren en stereotypes uit te dagen (Houshmand et al., 2014; Houshmand & Spanierman, 2021). Echter, onderzoek toont ook aan dat de context waarin de micro-agressie zich uit, mee bepaalt welk copingmechanisme slachtoffers zullen gebruiken. In machtsverhoudingen, dus ook de student-docentverhouding, zullen slachtoffers er sneller voor opteren zichzelf terug te trekken uit de situatie of humor te gebruiken in plaats van de dader te confronteren (Houshmand & Spanierman, 2021).

2.4. Handelingsverlegenheid

Daarnaast merken we ook dat de polarisering en radicalisering – voelbaar in de ruimere samenleving – aanwezig is in de instellingen hoger onderwijs. De manier waarop we over racisme en discriminatie spreken is sinds een aantal jaar sterk veranderd, we gebruiken

nieuwe woorden, oude woorden worden vervangen door nieuwe woorden en tegelijkertijd begrijpen we die nieuwe begrippen (nog) niet volledig. Er ontstaat spanning rond het benoemen en bespreken van racisme en discriminatie, we ervaren spreekangst en zelfcensuur. Die spanningen, tussen studenten onderling en tussen studenten en hoger onderwijs-professionals (zoals docenten, stagementoren, studentenbegeleiders), hebben een impact op de interactie tussen deze verschillende actoren en dus op de leerprocessen van de studenten en de kwaliteit van het geleverde onderwijs.

Docenten in het hoger onderwijs tonen zich terughoudend als het gaat om het aanpakken van micro-agressie tussen studenten. Deze handelingsverlegenheid bij docenten kan groot zijn, onder meer omdat niet alle docenten in het hoger onderwijs een pedagogische of lerarenopleiding hebben gevolgd en dus vaak vooral inhoudelijk expert zijn en minder bekwaam zijn op vlak van klasmanagement en groepsdynamiek. Docenten zijn zich ook onvoldoende bewust van hun eigen, vaak onopzettelijke, uitingen van micro-agressie (Dursun et al., 2021; Pulinx et al., 2021; Van de Putte & De Schauwer, 2018).

2.5. Onderzoeksvragen

Op basis van het hoger beschreven theoretisch kader, hebben we voor voorliggend onderzoek drie onderzoeksvragen geformuleerd.

- Onderzoeksvraag 1: Wat is micro-agressie? Antwoorden op deze onderzoeksvraag zorgen voor conceptverduidelijking en inzicht in de processen en dynamieken van micro-agressie. In dit onderzoek gaan we na wat micro-agressie is in het hoger onderwijs in Vlaanderen en wat het betekent voor verschillende groepen van studenten en hoger onderwijsprofessionals.
- Onderzoeksvraag 2: Welke impact heeft micro-agressie? Het in kaart brengen van de uitingvormen, dynamieken en de impact van micro-agressie bij studenten en hoger onderwijsprofessionals in de context van het Vlaamse hoger onderwijs, zoals verminderd vertrouwen, het ervaren van onveiligheid op de campus, verhoogde stressniveaus, angst- en slaapstoornissen, raciale conflictmoeheid,

en impact op de interactie tussen studenten onderling en tussen studenten en hoger onderwijsprofessionals.

- Onderzoeksvraag 3: Hoe om te gaan met micro-agressie? Inzicht verkrijgen in hoe best om te gaan met micro-agressies vanuit verschillende perspectieven. Bijdragen aan evidence-informed beleid in het omgaan met racisme en discriminatie in de vorm van microagressie, door het identificeren van noden op verschillende niveaus in het HO. Het kan hierbij gaan om noden op niveau van de individuele professional (docent, stagementor, studentenbegeleider, ...), op opleidings- of programmaniveau, op instellingsniveau, op niveau van de studentenparticipatie en op niveau van infrastructuur en voorzieningen.

3. Methodologie

Gezien het belang van de ervaringsgerichte data van de respondenten over deze gelaagde en complexe werkelijkheid, maken we een expliciete keuze voor een kwalitatief onderzoeksdesign (Creswell & Guetterman, 2019). Voor dit onderzoek werd toestemming verkregen van de Sociaal Maatschappelijke Ethische Commissie van Associatie KU Leuven (G-2023 12 2179). Er werden data verzameld in drie Vlaamse hogescholen gedurende twee academiejaren (2023-2024 en 2024-2025). Er werd gebruik gemaakt van een dagboekstudie/vragenlijst bij studenten en nadien werden bevindingen uit dit eerste onderzoeksdeel besproken in focusgroepen met studenten en docenten.

3.1. Dataverzameling in drie Vlaamse hogescholen

Om de geformuleerde onderzoeksdoelstellingen te realiseren, verzamelden we data in drie Vlaamse hogescholen (waaronder de eigen instelling), geografisch gespreid in Vlaanderen. Het gaat hierbij niet om een vergelijkend onderzoek (het vergelijken van bevindingen uit de verschillende instellingen), wel om een onderzoek gericht op het verkrijgen van verdiepend inzicht in de werking van micro-agressie in het Vlaamse hoger

onderwijs. Uiteraard hebben we oog voor gelijkenissen over de verschillende contexten heen, mogelijke patronen die binnen de drie onderzochte instellingen naar boven komen.

Binnen deze hogescholen beoogden we telkens drie opleidingen, over de instellingen heen, te selecteren. Hierbij streefden we naar een evenredige verdeling van de gekozen opleidingen over de interessegebieden onderwijs en gezondheid enerzijds en de interessegebieden economie/management en wetenschappen/techniek anderzijds. We contacteerden leden uit de stuurgroep die verbonden waren aan andere Vlaamse hoger onderwijsinstellingen en spraken collega's van onze eigen hogeschool aan. We contacteerden hen eerst via email en bij interesse planden we een online gesprek in om het onderzoek verder toe te lichten. Bij deelname van de hogeschool, was er één aanspreekpunt per instelling dat meehielp met het verspreiden van de flyer en het verzamelen van data bij studenten en docenten (zie verder). Echter, bij het rekruteren botsten we op wat weerstand. Zo werd er de bezorgdheid geuit dat 'docenten niets meer mogen zeggen' en het onderzoek studenten in staat zou stellen om hun ervaringen 'tegen de docenten te gebruiken om hun slechte punten aan te vechten'. In Tabel 1 ziet u het overzicht van de opleidingen die uiteindelijk betrokken waren in het onderzoek. Zoals u ziet, slaagden we erin drie hogescholen te betrekken, maar de verdeling van drie opleidingen per hogeschool verschoof wat. Dit was mede door de weerstand in bepaalde opleidingen, maar ook door de praktische haalbaarheid voor sommige (externe) collega's.

Hoger onderwijsinstelling	Opleidingen
1	Lerarenopleiding Orthopedagogie Toegepaste informatica Sociaal werk Voedings- en dieetkunde
2	Lerarenopleiding kleuter, lager en secundair Sociaal werk Verpleegkunde
3	Orthopedagogie

Tabel 1. Overzicht van de verschillende opleidingen betrokken in dit onderzoek.

3.2. Dagboekstudie en vragenlijst

In een eerste fase van dit onderzoek (academiejaar 2023 - 2024) verzamelden we verhalen van individuele studenten over micro-agressies. In deze eerste fase van het onderzoek verzamelden we enkel verhalen van studenten (en dus niet van docenten). Deze keuze werd gemaakt omdat het huidige onderzoek voortbouwt op voorgaand onderzoek waar ons expertisecentrum bij betrokken was (Poeze et al., 2021). In dit onderzoek stonden de ervaringen van studenten centraal. Pas in een latere fase (i.e., bij de focusgroepen), wordt het perspectief van docenten actief mee in rekening gebracht.

We gebruikten de tool 'Digitaal dagboek', ontwikkeld door het expertisecentrum Digital Solutions (UCLL). Op basis van deze tool, een app te installeren op de smartphone, kunnen data verzameld worden volgens het GDPR beleid van UCLL (www.digitaaldagboek.be). Deze tool werd in samenwerking met de onderzoekers van Inclusive Society aangepast in het kader van dit onderzoek. De tool was gericht op het rapporteren van incidenten van micro-agressies door slachtoffers, daders of omstaanders. Door de onderzoekers werd een handleiding uitgewerkt, voor het gebruik van de tool door de respondenten. Zie Bijlage 1 voor de vragen opgenomen in het Digitaal dagboek.

De oproep tot deelname aan de dataverzameling via het digitale dagboek werd verspreid via docenten van de deelnemende opleidingen in drie hoger onderwijsinstellingen. Studenten die bereid waren deel te nemen aan deze fase van het onderzoek, konden zich registreren. Vervolgens ontvingen zij een uitnodiging om de app te downloaden op hun smartphone en hun account te activeren (gebruik makend van de handleiding). Nadien ontvingen ze om de twee weken een reminder om het dagboek in te vullen.

Echter, de respons via het Digitaal Dagboek was beperkt: slechts 21 studenten registreerden zich voor het onderzoek, waarvan slechts 10 studenten hun account in de app van het Digitaal Dagboek activeerden. Maar 2 van deze 10 studenten rapporteerden nadien verhalen van micro-agressies in het dagboek. De beperkte respons via deze methode kan mogelijks verklaard worden door twee aspecten. Enerzijds was de oproep verspreid via betrokken docenten en niet via de onderzoekers van het project zelf.

Mogelijks was deze aanpak te indirect of onpersoonlijk. Anderzijds was de registratieprocedure (registreren, uitnodiging accepteren, account activeren) en de werkwijze van het Digitaal Dagboek te omslachtig waardoor het een te hoogdrempelige dataverzamelmethode was voor ons opzet.

Om de beperkte respons via het Digitaal Dagboek op te vangen, introduceerde we een bijkomende methodiek voor het verzamelen van incidenten van micro-agressie. De vragen opgenomen in het Digitaal Dagboek werden herwerkt tot een online survey, opgesteld in Qualtrics. Opnieuw verspreidden we de oproep tot deelname aan dit onderzoekonderdeel via docenten in de opleidingen van de betrokken hogescholen. Bovendien gingen we ook zelf het onderzoek voorstellen in 6 opleidingen over de verschillende hoger onderwijsinstellingen heen. Dit format bleek beter te werken, want via deze methode bereikten we 244 studenten. Zie Bijlage 2 Voor de vragenlijst uitgerold via Qualtrics.

De incidenten die werden gerapporteerd via de digitale tool en via de survey, werden door de onderzoekers afzonderlijk geanalyseerd. Ten eerste werd er nagegaan of een incident voldeed aan de definitie van micro-agressie, op basis van het hierboven beschreven theoretisch kader. Ten tweede werden de weerhouden micro-agressies aan thema's toegeschreven. De twee onderzoekers legden hun bevindingen naast elkaar en kwamen via discussies tot consensus over beide analyses.

3.3. Focusgroepen en diepte-interviews

In de tweede onderzoeksfase (uitgevoerd tijdens het eerste semester van het academiejaar 2024–2025) werden focusgroepen georganiseerd om diepgaand inzicht te verkrijgen in de onderzoeksvragen. Als het op bepaalde momenten niet haalbaar bleek om meerdere respondenten gelijktijdig samen te brengen, werd het format van de focusgroep vervangen door een semigestructureerd diepte-interview, om op die manier kwalitatieve data te kunnen verzamelen. In deze fase van het onderzoek werden data verzameld bij zowel studenten als docenten. Hoewel de ervaringen van studenten centraal staan in het onderzoek, werd er op deze manier het perspectief van docenten bij betrokken. In deze fase is het echter cruciaal om te beluisteren hoe docenten dit ervaren,

of ze zich bewust zijn van de ervaringen zoals bleek uit fase 1 van het onderzoek en hoe zij denken dat we deze problematiek kunnen aanpakken.

Voor zowel de focusgroepen als de diepte-interviews werd dezelfde gespreksleidraad gebruikt. Op basis van de resultaten uit de dagboekstudie en de vragenlijst werden 5 vignettes opgemaakt. Vignettes zijn korte verhalen van slechts enkele zinnen lang die iemands ervaring weergeven. Om de vertrouwelijkheid te waarborgen, zijn de vignettes geanonimiseerd en zijn herkenbare kenmerken gewijzigd. Tijdens de selectie van vignettes werd rekening gehouden met de mate waarin het verhaal duidelijk was, onherkenbaar gemaakt kon worden en in lijn lag met andere verhalen die ingestuurd werden. De 5 vignettes behandelden verschillende thema's, namelijk: seksualiteit, taal, SES, uiterlijke kenmerken (huidskleur), en beperking of aandoening. Één van de vignettes werd ook vanuit het daderperspectief geschreven.

De vignettes werden gebruikt in de focusgroepen als gespreksstarters (zie verder; (Hazel, 1995)). Per focusgroep of diepte-interview kregen de respondenten telkens drie vignettes voorgelegd. Dit gebeurde via een gebalanceerd design, waardoor alle vignettes ongeveer even vaak aan bod kwamen. Aan de start van het gesprek legde de onderzoeker kort uit wat micro-agressies zijn, gebaseerd op de literatuur die hierboven werd beschreven. Daarna lazen de respondenten de vignettes en deelden ze kort wat ze bij deze verhalen dachten of voelden aan de hand van de methodiek 'gesprek op voeten' (Matheusen, 2018). Een gesprek op voeten is een actieve werkvorm waarbij respondenten al wandelend reageren op standpunten door fysiek positie te kiezen in de ruimte. Dit maakt gedeelde én afwijkende meningen snel zichtbaar en betreft iedereen actief in het gesprek. De veronderstelde impact ('ik denk dat ik me dan zo zou voelen') en copingmechanismen ('ik denk dat ik dan dit zou zeggen') waar de respondenten het over hadden na het lezen van de vignettes werden niet meegenomen in de analyses, dit om de resultaten zuiver te houden en enkel te laten gaan over échte ervaringen van de respondenten zelf. Nadien werd er dieper ingegaan op de eigen ervaringen met micro-agressies aan de hand van de gespreksleidraad. Zie bijlage 3. voor de gespreksleidraad en de vignettes.

Er werden 7 focusgroepen met docenten georganiseerd (met 3 tot 5 respondenten) en 1 diepte-interview. In totaal werden via deze gesprekken 28 docenten bereikt, gespreid

over de drie betrokken hogescholen. Van de 28 docenten in de focusgroepen waren 23 van hen vrouwen en 5 mannen. In totaal waren er 3 deelnemende docenten met een andere etnisch-culturele achtergrond.

Er werden 4 focusgroepen met studenten georganiseerd (met 2 tot 7 respondenten) en 3 diepte-interviews. In totaal werden via deze gesprekken 19 studenten bereikt, gespreid over de drie betrokken hogescholen. Van de 19 studenten waren er 9 vrouwen, 8 mannen en 2 met een andere genderidentiteit. In totaal waren er 5 deelnemende studenten met een andere etnisch-culturele achtergrond. Bovendien hadden 3 deelnemende studenten een beperking.

De gesprekken werden zoveel als mogelijk georganiseerd op de campus waar de docenten werkzaam waren of de studenten les volgden. In sommige gevallen, met het oog op praktische haalbaarheid voor de respondenten, werden de gesprekken online georganiseerd. Van alle gesprekken werd een audio-opname gemaakt. De opnames werden vervolgens een eerste keer automatisch getranscribeerd met de AI-tool AudioPen. Nadien deze transcripten gecorrigeerd op basis van het herbeluisteren van de opnames.

De transcripten werden geanalyseerd aan de hand van een thematische analyse in Nvivo 15 (Braun & Clarke, 2022). De twee onderzoekers codeerden apart 6 focusgroepen (3 van docenten en 3 van studenten). Na telkens 2 focusgroepen gecodeerd te hebben, kwamen de onderzoekers samen en legden ze hun bevindingen naast elkaar. Dit proces werd herhaald tot er een interbeoordeelaarsbetrouwbaarheid van .80 bereikt werd. De codeboom werd voorafgaand aan het coderen reeds zeer ruw gevormd op basis van de literatuur. Tijdens het proces van het bekomen van de interbeoordeelaarsbetrouwbaarheid, kreeg ook op deductieve wijze de codeboom verder vorm. Zie bijlage 4. voor de codeboom, gehanteerd bij de analyse van de gesprekken.

Nadien werd opnieuw Nvivo gebruikt om de codes te analyseren. Concreet werd er gebruik gemaakt van queries in Nvivo. Er werden coding matrices opgevraagd waarin verschillende relevante codes tegenover elkaar werden geplaatst. Wanneer nodig, werd er op deze data een filter geplaatst (bijvoorbeeld, zodat de resultaten in de matrix enkel gebaseerd waren op gesprekken met studenten). In de coding matrices werd telkens

gekeken naar ‘cases coded’, d.w.z. naar hoeveel personen iets gezegd hadden in een bepaalde categorie. De tabellen in de resultatensectie tonen de verschillende coding matrices die resulteerden uit deze analyses.

4. Resultaten

Op basis van de analyses van de verzamelde data – via de dagboekstudie, de online survey en de gesprekken – formuleren we hieronder een antwoord op de drie leidende onderzoeksvragen voor deze studie.

4.1. Onderzoeksvraag 1: Wat is micro-agressie in het Vlaams hoger onderwijs?

4.1.1. Dagboekstudie en vragenlijst

Met het dagboek en de vragenlijst samen werden er in totaal 254 incidenten gerapporteerd. Van deze 254 incidenten voldeden er slechts 106 aan de vooropgestelde definitie van micro-agressies. Zo ging het bijvoorbeeld soms over expliciet racisme of seksisme of over pestgedrag, of waren het kwetsende opmerkingen die niet gelinkt waren aan een groepskenmerk. In sommige gevallen was het verhaal te onduidelijk om te kunnen bepalen of het wel degelijk om een micro-agressie ging.

Een leerling die een andere leerling subtiel aanpakte om het feit dat deze leerling de groepsopdracht niet in groep maakte.

Verhaal ingestuurd via de vragenlijst dat niet weerhouden werd omwille van gebrek aan informatie.

Enkele casussen die gebruikt worden in de lessen. Bv: Casus over leerling die agressief is. Wordt een allochtone leerling in de casus gebruikt. Vaak is het een allochtone leerling die van Afrikaanse origine is.

Verhaal ingestuurd via de vragenlijst dat niet weerhouden werd omdat het hier niet gaat om een micro-agressie

Van de 106 gerapporteerde micro-agressies voldeden er 32 aan de afbakening van het onderzoek: ze vonden plaats in de context van het hoger onderwijs. De context van het hoger onderwijs hield in dat micro-agressies op de campus konden gebeuren, tijdens stage, of tijdens een buitenlandse reis in de schoolcontext. Micro-agressies die gebeurden op kot of tijdens het uitgaan als student, werden niet geïnccludeerd in de verdere analyses omdat ze zich daar meer in de privésfeer bevonden.

Een leerkracht in het secundair onderwijs sprak iedereen aan met zijn voornaam maar wanneer hij iemand aansprak dat een donkerdere huidskleur had begon hij met verkleinwoorden te spreken en ook de naam als een verkleinwoord te zeggen.

Micro-agressie gerapporteerd in de vragenlijst, maar niet geïnccludeerd in het onderzoek omdat het niet in de context van het hoger onderwijs plaatsvond

Iemand vertelde me tijdens de les dat ik goed kon praten voor iemand dat stotterde.

Micro-agressie gerapporteerd in de vragenlijst die wel geïnccludeerd werd in het onderzoek

In de 32 gerapporteerde micro-agressies konden we verschillende thema's onderscheiden. Tussen haakjes staan de aantallen micro-agressies die binnen deze thema's geklasseerd werden.

- **Afkomst (1):** de geografische plaats waar iemand vandaan komt zoals bijvoorbeeld Limburg, Marokko of een bepaalde regio.
- **Beperking of aandoening (7):** micro-agressies gerelateerd aan iemands beperking of aandoening. Dit beperkt zich niet tot fysieke beperkingen (bijvoorbeeld, een rolstoel), maar ook mentale beperkingen of aandoeningen vallen hieronder (bijvoorbeeld, autisme of een eetstoornis).

Tijdens een pauze in de les, werd er een opmerking gemaakt dat ik er niet uitzie als iemand die ASS heeft en dus niet snapt waarom ik extra faciliteiten nodig heb.

Micro-agressie over een beperking of aandoening

- **Cultuur (4):** waarden en normen, gewoonten, en opvattingen van bepaalde groepen. Ook naamgeving valt hieronder.

Een Marokkaanse jongen zei zijn mening over opvoeding van kinderen. De docent zei dat zijn mening cultuurgebonden is. Ikzelf ben ook vreemdeling en zei dat ik niet vind dat het waar is. En volgens de docent was ook mijn mening cultuurgebonden. Dit gebeurde bij een supervisie. Daarom heb ik niet meer geantwoord want ik wilde geen punten kwijt.

Micro-agressie over cultuur

- **Gender (1):** iemands gender, zowel als vrouw, transgender, non-binair, genderfluïde
- **Leeftijd (1):** micro-agressies gerelateerd aan iemands leeftijd, omdat die persoon bijvoorbeeld jong of oud is.
- **Religie (2):** micro-agressies verwijzend naar iemands religie en de gewoonten die daarbij horen (bijvoorbeeld, de ramadan).
- **Seksualiteit (2):** iemands geaardheid of seksuele voorkeur.
- **Socio-economische status (SES) (3):** verwijzend naar situaties van armoede of sociale uitsluiting.
- **Taal (2):** de taal die iemand al dan niet spreekt, over een accent dat iemand al dan niet heeft.
- **Uiterlijke kenmerken (9):** gerelateerd aan zichtbare kenmerken zoals iemands haar, huidskleur of figuur.

Er was een zeer mager persoon en iemand vroeg of die persoon te weinig at.

Micro-agressie over een uiterlijk kenmerk

De ingestuurde micro-agressies gingen dus het vaakst om uiterlijke kenmerken, het hebben van een beperking of een aandoening en iemands cultuur. Bij ongeveer de helft van de verhalen waren het docenten die de micro-agressies maakten, in de andere verhalen waren het medestudenten of andere personen in de stagecontext (een patiënt, een leerling...).

Leerlingen in stagescholen waar ik les aan moest geven lachten met mijn naam omdat deze niet veel voorkomt en duidelijk van het buitenland is.

Micro-agressie geuit in de stagecontext

Wanneer docenten de micro-agressie uitten, werd dit volgens de ingestuurde verhalen veelal klassikaal gedaan en minder in één-op-één contact. Wanneer een micro-agressie gemaakt werd door medestudenten, was dit wel meer in één-op-één contact of in een kleinere groep.

Een docent die tegen een student met een andere huidskleur zei "jij kan waarschijnlijk wel goed Frans"

Microagressie klassikaal geuit door een docent

Je kan dat toch zien, je hebt jouw bril toch op.

Micro-agressie in kleine groep geuit door een medestudent

4.1.2. Focusgroepen

Ook in de data verzameld via de focusgroepen werden verschillende thema's met betrekking tot micro-agressies geïdentificeerd. Deze thema's vertonen een sterke overeenkomst met de bevindingen uit zowel de dagboekstudie als de vragenlijst (zie hoger), wat wijst op consistentie binnen de verschillende onderzoeksinstrumenten.

Merk op, dit gaat om micro-agressies die de respondenten zelf deelden en staan dus los van de vignettes die voorgelegd werden door de onderzoekers. Het blijft natuurlijk wel mogelijk dat het voorleggen van de vignettes bepaalde herinneringen aan micro-agressies binnen de thema's van de vignettes getriggerd hebben en deze dus besproken werden (Bermeitinger, 2016). Daarom werd er gekozen voor een gebalanceerd design waarin niet alle groepen dezelfde vignettes voorgelegd kregen (zie Methodologie).

Ja, heel recent nog. Ik had een fotoshoot van de hogeschool. En in het algemeen, ik wissel heel erg af met mijn haar, omdat ik dat wil en ik kan dat. Dus soms kan ik mijn haar stijlen. Soms heb ik een afro en krullen. Soms heb ik heel lange vlechten. Soms een pruik. En op die dag had ik toevallig een heel strak en heel lange staart. Echt tot aan mijn poep. Speciaal voor de fotoshoot gedaan. En dat was een interview tussen een docent en mij. Iets voor de interne communicatie. En we waren nog niet aan het filmen, maar... Op een gegeven moment vroeg zij. Is dat eigenlijk je echt haar? En dat is eigenlijk een van de meest voorkomende vragen dat ik heb. Of dat ik krijg. En ja, ik begon al zo... Ik moest even ademhalen en even kalibreren.

Student, slachtoffer – uiterlijke kenmerken

Ik ben transnon-binair, dus daar zit nog een hele boterham erbij. En als ik dat zo voor de eerste keer vermeld, ik vermeld dat in een heel casual gesprek, dan zou dat zo zijn van 'ah ik had het u niet gegeven dat ge niet geboren was als man'. Dan denk ik van, ja, that's kinda de bedoeling. Zij bedoelen het als compliment. Ik kan erin komen dat ze dat bedoelen als compliment. Maar voor mij voelt dat op dat moment niet aan als een compliment. Want dan komt bij mij zo over van, dat zij bedoelen van, ik had het moeten zien, ik had het moeten kunnen zien, terwijl je moet dat niet kunnen zien.

Student, slachtoffer - gender

Niet alle micro-agressies waar docenten en studenten over vertelden, vonden plaats op de campus, in de lescontext of tijdens de stage. De respondenten deelden ook verhalen uit de privésfeer: thuis, op kot, op café of tijdens het uitgaan. Deze verhalen werden niet meegenomen in de analyses.

In Tabel 2 wordt een overzicht gegeven van het aantal docenten of studenten die tijdens de gesprekken vertelden over een micro-agressie binnen de context van het hoger onderwijs, binnen een bepaald thema. Hieruit blijkt dat zowel de meeste docenten als de meeste studenten vertelden over micro-agressies die gingen over iemands beperking of aandoening op de campus (4 docenten, 3 studenten).

Thema	Aantal docenten	Aantal studenten
Afkomst	3	1
Beperking of aandoening	4	3
Cultuur	2	2
Gender	1	2
Leeftijd	1	2
Religie	1	0
Seksualiteit	0	1
SES	3	1
Uiterlijke kenmerken	2	2

Tabel 3. Aantal respondenten dat een thema van micro-agressie in de context van het hoger onderwijs hebben benoemd heeft tijdens de gesprekken.

Ja, examentoezicht moeten houden in een aula en toekomen bij een examen van een docent die jou toevallig nog niet kent, dat je dan aangeeft van ja, ik kom toezicht doen. Ik ben geen student, maar dan kijkt ge rondom u en dan zie je toch dat er toeval of niet een aantal studenten met dezelfde huidskleur hetzelfde kapsel als u zitten, dus dat er dan per definitie vanuit gegaan wordt dat ik wel student zal zijn en er niet in de rol als docent hè toekom. En dan krijg je de ja de opmerking van ah ja, sorry, maar je ziet er zo frivol en zo jong uit en dan denk ik, oké, ja, ik ben 42 en ik zie er zo misschien niet uit, maar daar hoort dan weer de omgeving.

Docent, slachtoffer - uiterlijke kenmerken

[...] en dan hoor je ze zeggen “die is twintig jaar jonger dan mij, en gaat mij zeggen wat ik moet doen.”

Docent, slachtoffer - leeftijd

Ook kan er een onderscheid gemaakt worden in profiel van de dader: gaat het om een docent of een medestudent? Wanneer expliciet werd aangegeven dat een docent een micro-agressie had geuit, gingen deze meestal over iemands afkomst of iemands SES. Wanneer werd aangegeven dat een student de micro-agressie maakte, ging dit meestal om iemands afkomst of beperking of aandoening. Merk op, niet in alle verhalen deelden de participanten expliciet mee wie de micro-agressie gemaakt had. Zie Tabel 3 voor een overzicht.

Thema	Docent als dader	Student als dader
Afkomst	3	3
Beperking of aandoening	1	3
Cultuur	2	0
Gender	2	1
Leeftijd	0	2
Seksualiteit	1	0
SES	3	1
Uiterlijke kenmerken	2	0

Tabel 3. Aantal personen die vertelden over een micro-agressie in een bepaald thema, met een docent of student als dader.

In de verhalen die respondenten deelden, beschreven ze vaak de rol die ze zelf hadden in de micro-agressie. Hierin kunnen we drie categorieën onderscheiden: dader, getuige, of slachtoffer. De deelnemende studenten, waren vaker slachtoffer van micro-agressies dan dat ze daders of getuigen waren. De meeste studenten gaven aan het slachtoffer van micro-agressies te zijn specifiek wanneer het ging om gender, cultuur, of beperking of aandoening. Zo was er bijvoorbeeld een student met een fysieke beperking die op regelmatige basis aan docenten moest verantwoorden waarom die de lift mag nemen.

Ik heb dat ook heel vaak al tegen docenten moeten doen (= verantwoorden waarom die de lift neemt), want die denken van, ja, enkel mensen die dat nodig hebben pakken de lift. En ik snap wel dat heel veel studenten zonder beperking de lift ook gewoon pakken want je merkt dat wel op campus maar langs de andere kant ik heb dan op dat moment ook zoiets van het kan anders aangepakt worden het kan anders gevraagd worden.

Slachtoffer, student – beperking of aandoening

Studenten waren ook vaak getuige in de micro-agressies die ze toelichtten in de focusgroepen, vooral wanneer het ging om beperking of aandoening. Sommige studenten gaven ook aan zelf soms al micro-agressies geuit te hebben (zie Tabel 4).

Ik had bijvoorbeeld iemand in mijn klas zitten, een paar jaar terug, die van Turkse afkomst was, maar wel in België was geboren. En toen een van onze docenten vroeg, van waar ben jij, dan zei hij, van Genk. Die had zoiets van, waar ben jij, en die zei, van Genk. Ja, dus dat is het stereotype van, oké, iemand met een andere huidskleur moet wel ergens anders geboren zijn...

Getuige, student – afkomst en uiterlijk kenmerk

Maar... Soms kan de leraar dat (= naam van de respondent) niet uitspreken. Dat... Dan voel ik me een beetje beledigd.

Student, slachtoffer - cultuur

Thema	Dader	Getuige	Slachtoffer
Afkomst	0	1	0
Beperking of aandoening	0	2	2
Cultuur	1	0	2
Gender	0	1	2
Leeftijd	0	0	1
Seksualiteit	0	0	1
SES	1	0	0
Uiterlijke kenmerken	1	1	1

Tabel 4. Aantal studenten naar gerapporteerde rol in micro-agressies binnen een bepaald thema.

Het grootste aantal docenten zag zichzelf als dader (8) van een micro-agressie, en dit het vaakst over iemands cultuur, SES of uiterlijke kenmerken. Enkel in de thema's leeftijd, seksualiteit en taal gaf geen enkele docent aan dergelijke micro-agressie gemaakt te hebben. Daarnaast waren ook een aantal docenten getuige van micro-agressies, dit het vaakst wanneer het ging over iemands beperking of aandoening, of uiterlijke kenmerken. Een aantal docenten gaf ook aan al slachtoffer geweest te zijn van micro-agressies die gingen over hun afkomst, gender, of leeftijd (zie Tabel 5).

Thema	Dader	Getuige	Slachtoffer
Afkomst	1	1	1
Beperking of aandoening	1	2	1
Cultuur	2	1	0
Gender	1	0	0
Leeftijd	0	1	2
Religie	1	0	0
Seksualiteit	0	0	0
SES	2	0	0
Taal	0	0	0
Uiterlijke kenmerken	2	1	0

Tabel 5. Aantal docenten naar gerapporteerde rol in micro-agressies binnen een bepaald thema.

En dan stel ik die vraag zo klassikaal, en dan komt er niks. En dan vraag ik toch dan aan die meisjes van die hoofddoek, en hoe is dat bij jullie? Want ik vermoed dat jullie moslim zijn, hoe is dat?

Docent, dader – religie

Ik heb dan de onderwijsdag gegeven rond innovatie en werkvormen aan de economiestudenten. En ik had het over afbeeldingen in de PowerPoint en lesmateriaal. Dat je ook moet kijken of er voldoende diversiteit in je afbeeldingen is. Zowel qua lichaamsvormen van mensen als haarkleur, als huidskleur. Ik heb dat wel even gesitueerd. En dan was er een studente die toch met haar ogen rolde. En die zei van ja, maar voor economie maakt dat toch niet uit.

Docent, getuige - afkomst

Sommige respondenten hadden het ook over de oorzaak van micro-agressies of over het motief dat erachter zit. Oorzaken die aan bod kwamen waren onwetendheid, nieuwsgierigheid, hoe iemand opgevoed is, en verbazing. Dit sluit aan bij de literatuur en de definitie van micro-agressies: het motief is niet om iemand te kwetsen. Wanneer expliciet werd aangegeven dat het een docent of student was die de micro-agressie uitte, werd verteld dat deze vanuit onwetendheid kwam. Voorbeelden van micro-agressies die vanuit onwetendheid kwamen, waren vaak bedoeld als compliment. Voor andere micro-agressies in de context van het hoger onderwijs (waarvan niet duidelijk werd gezegd wie de dader was), werd ook opvoeding door een aantal respondenten aangehaald als oorzaak. Concreet bedoelen de respondenten hiermee dat mensen vaak meenemen naar het hoger onderwijs wat ze thuis geleerd hebben en op die manier onbewust kwetsende opmerkingen maken.

4.2. Onderzoeksvraag 2: Welke impact heeft micro-agressie?

Mijn reactie is altijd... Ja, ik word misschien boos, maar niet op het ogenblik zelf. Op het ogenblik zelf voel ik mij meer... Wat moet ik... Meer... Verbaasd

Student, slachtoffer – gender, emotioneel

In de focusgroepen bespraken we met de respondenten welke impact het meemaken van een micro-agressie heeft (zie Tabel 6 en 7). In lijn met de literatuur (Gooding & Mehrotra, 2021), vonden we dat deze impact bijna altijd negatief is en zich manifesteert op verschillende vlakken, zoals negatieve gedachten en emoties. Niet alleen bij de slachtoffers is er een impact van de micro-agressies, maar ook bij de dader en getuigen. Wanneer de dader bewust is van de micro-agressie die hij/zij maakte, wordt ook een impact ervaren. Zowel slachtoffers als daders en getuigen ervaren in de meeste gevallen een impact op emotioneel vlak. Deze tendens is dezelfde voor studenten als voor docenten. Deze vaststelling geldt voor de verschillende thema's van micro-agressies die eerder werden besproken. De ervaren emoties zijn negatieve emoties zoals frustratie, boosheid, shock, en 'zich slecht voelen'. Ook negatieve gedachten treden bij velen op na het ondergaan, maken of zien gebeuren van een micro-agressie. Dit gaat dan om twijfels over zichzelf en gevoelens van onzekerheid, onbegrip of over onzekerheid over de plaats die men heeft in een bepaalde omgeving ("hoor ik hier wel thuis?").

Ik zei zonder nadenken "kijk de anderen tegen wie je spreekt nu toch eens aan" tegen een studente met autisme. Ik voelde me daarna echt heel slecht. Dat is echt lang blijven hangen. Omdat je voelt dat je iemand aanspreekt op iets waar die net zo beperkt in is.

Docent, dader – beperking of aandoening, emotioneel

Naast het emotionele, vertelden de respondenten dat de impact van micro-agressies op slachtoffers zich op nog andere vlakken manifesteert, waaronder gedrag, stressniveaus, academische prestaties, professionele identiteit en sociale interacties. Op gedragsniveau blijkt dat slachtoffers vaak hun gedrag of uiterlijke kenmerken aanpassen om gelijkaardige micro-agressies en confrontaties in de toekomst te vermijden. Zo veranderen sommigen hun haardracht of kiezen ervoor een andere roepnaam te

gebruiken. Dergelijke aanpassingen tonen de concrete gedragsmatige gevolgen van het ervaren van micro-agressies.

En langs de andere kant... Ik heb vanaf mijn negen jaar tot mijn twintig jaar mijn haar elke dag gestyled. Gewoon elke dag, elke dag. Omdat ik echt niet uit de boot wou vallen. Ik wou echt niet anders zijn.

Student, slachtoffer – uiterlijke kenmerken, gedragsaanpassing

Slechts één respondent had het over de impact van micro-agressies op haar schoolse carrière: ze voelde alsof er steeds iets mis was en ze niet helemaal op haar plaats was. In tegenstelling tot de literatuur, had geen van onze respondenten het over de impact die micro-agressies hebben om het succesvol afronden van hun studies.

Sommige respondenten die slachtoffer waren gaven aan dat micro-agressies niet langer een emotionele impact op hen hebben. Daarvoor worden verschillende verklaringen gegeven. Enerzijds hebben zij er zo vaak mee te maken gehad, dat ze er als het ware immuun of ongevoelig voor zijn geworden — in hun eigen woorden: “Ik heb een dik vel gekregen.” Anderen zijn mettertijd net zelfzekerder geworden, hebben minder twijfels over zichzelf en staan steviger in hun schoenen. Hierdoor kunnen ze een micro-agressie sneller loslaten en raken de kwetsende woorden hen niet echt meer.

Maar dat ik mij wel daar ook heb kunnen overzetten van dat schuldgevoel en ja, dat ik ook wel een paar opmerkingen, maar ja, dat ik die nooit echt tot in mij laat kruipen.

Student, slachtoffer – beperking of aandoening, micro-agressie niet laten raken door meer zelfzekerheid

Een aantal respondenten had het ook over de duur van de impact. Zo geven ze aan dat de negatieve emoties of gedachten na een micro-agressie best lang kunnen aanslepen, al hangt dit af van verschillende factoren (bijvoorbeeld, als je al een slechte dag of een goede dag hebt gehad).

Als ik een slechte dag heb, dan kan dat wel wat langer mee slepen, maar als ik een goede dag heb daarna nog, dan ga ik daar niet mee thuis komen. Het hangt er ook aan wat er die dag nog gebeurt. Als dat bijvoorbeeld mijn eerste les is, maar ik heb daarna nog een hele goede les, dan ben ik gewoon fine. Maar als dat mijn laatste les van de dag is en ik moet direct naar huis gaan en ik doe tussendoor niks meer, dan, ja, dan slaapt dat nog wel even aan

Student, slachtoffer – seksualiteit, duur van de impact

Tot slot kwam in de gesprekken regelmatig aan bod dat de impact van een micro-agressie erg afhangt van de attitude en het profiel van de dader. Zo zal bijvoorbeeld de attitude van de dader een bepalende rol spelen: staat deze ervoor open om toe te geven dat diens woorden kwetsend waren of vindt deze dat het slachtoffer overdrijft door het te benoemen als kwetsend? Naast de attitude van de dader, speelt ook een rol wie de dader is. Als dit een goede vriend is, kan een slecht geplaatste grap (micro-agressie) vaker als grapje geaccepteerd worden. Als de micro-agressie komt van iemand die net veel over een bepaald thema hoort te weten (bijvoorbeeld een docent), of door iemand die nog veel moet leren (bijvoorbeeld een student), maakt dit ook een verschil. Bij die eersten wordt verwacht dat ze al voldoende kennis hebben om geen micro-agressies te maken. Wanneer dit dan toch gebeurt, is de impact net groter. Zeker wanneer dit gebeurt in een context waar de dader een voorbeeldfunctie heeft. Bij daders die nog veel over het thema moeten leren, is de impact soms net kleiner. Dit omdat slachtoffers begrip tonen voor het feit dat ze nog niet alle kennis hebben en iedereen fouten kan maken. Ook de frequentie waarmee een bepaalde opmerking gemaakt wordt (is het de eerste keer of de tiende keer die week), speelt een rol.

*Dus ja, ik heb het gevoel dat het nooit gaat stoppen. Of dat er zo geen einde is.
En daar maak ik me wel zorgen om.*

Student, slachtoffer – uiterlijke kenmerken, hoge frequentie

*Dat onveilig gevoel eigenlijk, op den duur. Is het telkens ... dat gepikeerd
gevoel dat ge voelt. Ik word hier de hele tijd gepikt. Constant hè? Letterlijk hè,
uh, zo gelijk dat we heel de tijd dat, er zit hier de hele tijd iemand, hè ...*

Docent, getuige, hoge frequentie

Impact	Dader	Getuige	Slachtoffer
Academisch	0	0	1
Duur van impact	0	0	2
Emotioneel	2	1	3
Gedachten	1	1	0
Gedrag	0	0	1
Geen of weinig impact	0	0	1
Professionele identiteit	0	0	1
Stress	0	0	1

Tabel 6. Het aantal docenten dat het heeft over een bepaalde vorm van impact die een micro-agressie heeft, afhankelijk van welke rol de docent heeft.

Impact	Dader	Getuige	Slachtoffer
Academisch	0	0	1
Duur van impact	0	0	2
Emotioneel	0	2	7
Gedachten	0	0	5
Gedrag	0	0	2
Geen of weinig impact	0	0	4
Sociaal	0	0	1
Stress	0	0	1

Tabel 7. Het aantal studenten dat het heeft over een bepaalde vorm van impact die een micro-agressie heeft, afhankelijk van welke rol de student heeft.

4.3. Onderzoeksvraag 3: Hoe om te gaan met micro-agressie?

4.3.1. Individuele copingmechanismen

Misschien de emotie en frustratie deels is, maar dan frustratie ook vaak naar mezelf toe op de manier waarop dat ik daarop reageer, omdat ik dan zo precies toch nog altijd automatisch iets heb dat ik dat ik mezelf begin te excuseren of zo. En dan word ik daarna heel kwaad op mezelf en denk ik, waarom excuseer ik mij om op een plek te zijn waar dat ik het recht heb om te zijn? Want daar komt het dan eigenlijk op neer. Waarom verantwoorde ik mij daarvoor? Terwijl ik op andere momenten dan wel heel goed van mij af kan bijten. Ik ken ik op zo'n moment dan misschien ook onzeker van worden of zo.

Docent, slachtoffer - afkomst, uitleggen

Wanneer de respondenten geconfronteerd werden met micro-agressies, gingen ze hier op verschillende manieren mee om (zie Tabel 8). De meeste slachtoffers gaven aan dat ze omgingen met micro-agressies met een vorm van 'berusting'. Hiermee wordt bedoeld dat ze het kunnen loslaten, zich er niet druk in maken en gewoon doorgaan met wat ze bezig waren.

Ik heb zoiets van, ik weet toch hoe dat het zit, dus het maakt me zelfs niet eens uit wat jij daarover vindt. Dus dan heb ik zoiets van, het is niet waard.

Student, slachtoffer – Seksualiteit, berusting

Een kleinere groep slachtoffers geeft aan dat zichzelf ten volle accepteren de beste manier is om micro-agressies te kunnen loslaten. Er is ook een grotere groep slachtoffers die de micro-agressie negeert, niet omdat het hen niet raakt, maar omdat ze geen energie hebben om er op dat moment mee om te gaan.

Dat is soms ook een beetje choose your battle, zeg maar.

Docent, slachtoffer – gender, negeren

Bovendien is er ook een aantal slachtoffers dat niet weet wat te doen of hoe ze het best kunnen reageren of dat niet durft reageren. Dit laatste is zeker het geval wanneer de micro-agressie gemaakt wordt door iemand in een positie die boven het slachtoffer staat, wat tevens wordt beschreven in de literatuur (Houshmand & Spanierman, 2021). Er wordt gevreesd dat, wanneer men in dergelijke situaties de dader aanspreekt op zijn acties, dit verdere represailles zal hebben (bijvoorbeeld: slechtere punten krijgen van een docent).

En ik weet dan elke keer gewoon niet hoe ik moet reageren, want ik voel me zo in een hoekje geduwd.

Student, slachtoffer – taal, niet weten wat te doen

Het was ook mijn stageschool en ik ben dankbaar dat ik daar stage mag lopen, dus ja. Ik ga daar niet echt iets op zeggen, nee. Uiteindelijk moeten ze me ook nog beoordelen hé.

Student, slachtoffer - leeftijd, niet durven reageren (door machtsverhouding)

Een andere coping strategie die vermeld wordt door respondenten die slachtoffer waren, is het aangaan van de dialoog met de dader. Die dialoog kan meerdere vormen aannemen. Het slachtoffer kan proberen een constructieve dialoog te voeren met de dader van de micro-agressie. Hierbij probeert het slachtoffer de dader bewust te maken van de impact van de micro-agressie op een niet-aanvallende manier. Met deze constructieve dialoog wil het slachtoffer ook proberen te begrijpen waar de micro-agressie vandaan komt. In het geval van een constructieve dialoog, wordt er met elkaar in gesprek gegaan op een rustige en respectvolle manier. In de focusgroepen werd door docenten aangehaald dat ze het appreciëren als er een gesprek rond kan ontstaan.

Of ga ik er ook echt op in, om te weten waarom zeg je dat en waarom ik daar niet mee akkoord ben. Ja, meer een gezonde discussie hebben.

Student, slachtoffer – seksualiteit, in gesprek gaan met elkaar

De mondige student helpt mij al om veel te leren

Docent

In andere gevallen zoekt het slachtoffer net de confrontatie met de dader op, roept de dader ter verantwoording voor de geuite micro-agressie. Daarnaast zijn er ook een aantal slachtoffers die de situatie net zullen verantwoording zullen afleggen, maar dit gebeurt

niet op dezelfde manier als bij de constructieve dialoog. Het slachtoffer reageert met verantwoording omdat die zich net bedreigd voelt en zich voelt alsof die de dader een verklaring schuldig is (eerder dan te komen tot een soort van wederzijds respect en begrip). Een kleinere groep van slachtoffers zal, in plaats van op het moment zelf te reageren, achteraf hierover praten met anderen zoals vrienden of een therapeut.

Soms heb ik zoiets van... Jij maakt die opmerking. Heb jij nu een vraag voor mij? Of wil jij gewoon een opmerking maken?

Student, slachtoffer – cultuur, confronteren

Andere coping mechanismen die genoemd werden door de slachtoffers waren het ondernemen van gerichte actie (bijvoorbeeld, het oprichten van een studentenclub voor studenten met hetzelfde kenmerk als jou), reageren met humor, de plaatsen of personen waar micro-agressies gebeuren vermijden, of zichzelf informeren over waar micro-agressies vandaan komen.

Meestal ben ik dan zo geagiteerd dat ik gewoon zo snel mogelijk uit die les ga.

Student, slachtoffer - gender, vermijden

Bij getuigen zien we gelijkaardige copingmechanismen, met opnieuw de meesten die ervoor kiezen om het gesprek met elkaar aan te gaan. Dit is zowel bij studenten en docenten als getuige het geval. Daarnaast opteren getuigen er vaak voor om de dader te confronteren, maar soms weten getuigen niet wat te doen wanneer ze een micro-agressie waarnemen. Een paar getuigen geven ook aan actie te ondernemen of aan de dader de situatie van het slachtoffer uit te leggen.

We hebben daar met redelijk veel van de klas op ingegaan, en we hebben echt zomaar gezegd, het is niet omdat ze een andere huidskleur heeft, dat de sowieso zegt dat zij ergens anders geboren is.

Student, getuige – uiterlijke kenmerken, afkomst, aanspreken of confronteren

Dat is ook de rol die je ook opneemt. Hé, denk ik ja, practice what you preach. Je kunt niet lesgeven geven over het gendergelijkheid en dergelijke en dan zo'n opmerkingen laten passeren.

Docent, getuige – in gesprek gaan met elkaar

Deze tendens van coping mechanismen zien we terugkomen bij zowel studenten als docenten, al waren studenten vaker slachtoffer en docenten vaker getuige.

Copingmechanisme	Dader	Getuige	Slachtoffer
Aanspreken of confronteren	0	3	3
Actie ondernemen	0	2	2
Agressie	0	1	0
Berusting	0	1	6
Erover praten met anderen	0	0	3
Humor	1	1	1
In gesprek gaan met elkaar	1	5	5
Negeren	0	1	5
Niet durven reageren	1	1	3
Niet weten wat te doen	1	3	4
Uitleggen	1	2	5
Vermijden en ontwijken	0	0	1
Vind dat omgeving moet tussenkomen	0	0	2

Vind dat omgeving niet moet tussenkomen	0	0	1
Zelfacceptatie	0	0	3
Zichzelf informeren	0	0	1

Tabel 8. Het aantal sprekers dat een bepaald copingmechanisme vermeldde, afhankelijk van de rol van de spreker.

Omdat de manier waarmee iemand omgaat met een micro-agressie mogelijk samenhangt met de impact ervan, bekeken we de overlap tussen de subcategorieën van deze twee codes. Dit deden we enkel voor de slachtoffers (zie Tabel 9).

Zo zien we dat 3 slachtoffers aangeven dat wanneer ze berusting vinden en de micro-agressie kunnen loslaten, de micro-agressie dan ook weinig of geen impact heeft. Ook wanneer het copingmechanisme zelfacceptatie of negeren is, geven een paar slachtoffers aan dat de micro-agressie geen of weinig impact had.

Unapologetically me. Ja. Dus dan heb ik gewoon zoiets gehad van, zeg maar, dat boeit me niet.

Student, slachtoffer – seksualiteit, zelfacceptatie

Een beperkt aantal slachtoffers geeft aan dat wanneer ze actie ondernemen, niet weten wat te doen, de situatie vermijden, zichzelf verantwoorden (uitleggen) of zichzelf accepteren toch ook een emotionele impact ervaren. Één enkel slachtoffer geeft aan dat de dader aanspreken of confronteren invloed had op zijn of haar gedrag en één slachtoffer geeft aan dat zichzelf verantwoorden impact had op zijn of haar gedachten.

Copingmechanisme	Emotioneel	Gedachten	Gedrag	Geen of weinig impact
Aanspreken of confronteren	0	0	1	0
Actie ondernemen	1	0	0	0
Berusting	0	0	0	3
Negeren	0	0	0	1
Niet weten wat te doen	1	0	0	0
Uitleggen	1	1	0	0
Vermijden en ontwijken	1	0	0	0
Zelfacceptatie	1	0	0	2

Tabel 9. Het aantal sprekers dat een bepaald copingmechanisme vermeldde, afhankelijk van de impact die de spreker toeschreef aan de micro-agressie.

4.3.2. Oplossingen of manieren om micro-agressies te voorkomen in het hoger onderwijs

In de focusgroepen haalden de respondenten verschillende manieren aan waarop micro-agressies voorkomen of aangepakt kunnen worden in het hoger onderwijs. Deze informatie werd gecodeerd onder code 'Oplossing of preventie'. Alle gegevens die volgen in deze rubriek, kwamen aan bod in de gesprekken met de respondenten. Hierin konden 5 categorieën onderscheiden worden:

Dialogoog

7 van de 19 studenten en 8 van de 28 docenten gaven aan dat dialogoog een mogelijke oplossingsstrategie vormt voor het omgaan met micro-agressies in het hoger onderwijs. Hiermee wordt verwezen naar het belang van open communicatie over gevoelige onderwerpen, waarbij wederkerigheid essentieel is. Dialogoog kan personen met kenmerken die vaak het onderwerp van micro-agressie zijn, de mogelijkheid om aan te geven welke opmerkingen (of andere uitingen) als kwetsend worden ervaren en welke gevoeligheden hierbij spelen. Zij kunnen hun omgeving vragen om hiermee rekening te houden en zich gepast uit te drukken. Daarnaast creëert dialogoog ruimte voor personen die onzeker zijn over de juiste terminologie of benadering om hierover op respectvolle

wijze vragen te stellen, bijvoorbeeld met betrekking tot het gebruik van voornaamwoorden.

Het juiste begrip van, oké, ik snap waar jij vandaan komt. Dat kan daar ook over worden gecommuniceerd. Er zijn ook docenten die het bijvoorbeeld niet hebben gezegd, maar die echt vragen hoe dat voor mij was om op te groeien. Die echt zo hun les on hold zetten en echt zoiets hebben van, oké, nu wil ik daar even op verder gaan. Dus ja, dat is ook wel nice als ik echt zo die erkenning krijg van een docent. Zonder dat daar eerst van tevoren al beoordeeld wordt.

Student, dialoog

Je bent altijd aan het zoeken. Hoe kan ik mezelf verbeteren? Hoe kan ik een sterkere docent zijn? Hoe kan ik meer in interactie gaan? Hoe kan ik meer de band met mijn studenten verder ontwikkelen? Dus als er dingen zijn die dat in de weg staan. Wat ik mezelf niet kan. Mijn achtergrond. Mijn kleur. Mijn ouderdom. Mijn sekse. Dat ik een bepaalde gevoeligheid mis. Hoezeer ik ook mijn best doe. Maar dan heb ik eigenlijk liever dat ik daar op een bepaald moment op gewezen word en we erover kunnen praten.

Docent, dialoog

Ook in de literatuur wordt aangegeven dat het hebben van een open dialoog over micro-agressies nodig is, maar dat dit gepaard gaat met specifieke uitdagingen. Zo is er de machtsverhouding tussen docenten en studenten, zijn er verschillende perspectieven in een klasgroep, kan het heftige emoties oproepen... (Sue et al., 2009). Handvaten voor deze open dialoog zijn het voorbereiden van deze dialoog, het schoolbeleid in rekening houden, micro-agressies niet laten minimaliseren, ondersteuning bieden voor de verschillende betrokken partijen... (Kelly, 2021b).

Groter bewustzijn en meer kennis

Bij 6 van de 19 studenten en bij 15 van de 28 docenten kwam het belang van een groter bewustzijn naar boven. Zij zijn ervan overtuigd dat wanneer mensen meer kennis hebben over thema's zoals etniciteit, gender, seksualiteit, religie... er ook minder micro-agressies geuit zullen worden. Meer kennis over dergelijke thema's zorgt ervoor dat mensen zich meer bewust zijn van de leefwereld van anderen en dus ook voorzichtiger hun woorden zullen kiezen of de nood tot het stellen van bepaalde vragen zelfs teniet gedaan wordt.

Van mijn docenten verwacht ik dat zij ook allemaal een lerarenopleiding hebben gevolgd en dat zij ook allemaal al de leerstoornissen en ontwikkelingsstoornissen gezien hebben en dus weten wat het is.

Student, meer kennis

En het is ook in ons belang, zeker met de doelgroep die wij opleiden, van leerkrachten die in de toekomst zelf voor de klas gaan staan, die zelf die verantwoordelijkheid gaan hebben, die zelf die leidinggevende en coachende rol naar toekomstige generaties gaan opnemen, dat we hen die sensitiviteit meegeven, dat we hen die verantwoordelijkheid meegeven van heb aandacht voor die diversiteit die er is op etnisch vlak, op cultureel vlak, neurodiversiteit, seksuele diversiteit, enzovoort, enzovoort, enzovoort. Zonder daarin te oordelen.

Docent, groter bewustzijn

Meer kennis en een groter bewustzijn kunnen volgens de deelnemers bewerkstelligd worden door cursussen voor docenten of een vak voor alle studenten over diverssensitief handelen. Meer informatie hierover wordt vermeld onder 'Sensibiliseren'.

Veilig klimaat

Het installeren van een veilig klimaat werd door 7 van de 19 studenten en door 11 van de 28 docenten aangehaald als manier om micro-agressies te voorkomen of aan te pakken. Dit veilige klimaat kent verschillende facetten. Zo is het bijvoorbeeld essentieel om een schoolomgeving te creëren waar iedereen zichzelf kan zijn en moeilijke topics bespreekbaar zijn. In die zin gaat een veilig klimaat hand in hand met de mogelijkheid tot het hebben van dialoog (zie boven).

Misschien dat er vanuit het leerkrachten- of lectorenteam kan gezegd worden dat ze hun lessenreeks moeten beginnen met, als er ooit iets is dat ik zeg waar ik niet mee eens ben of waar je je gekwetst toe voelt, dan mocht je dat altijd zeggen. En dan zou je er altijd voor hopen dat dat verplicht gezegd moet worden, zodat studenten ook weten dat ook al staan lectoren boven hen, dat zij wel nog steeds mogen zeggen van, oei, daar voel ik me niet zo goed bij, daar vond ik een mindere opmerking ofzo, daar voel ik me gekwetst door.

Student, veilig klimaat

Als je echt investeert, en daarmee wil ik zeggen, als je luistert, als je aanwezig bent, als je zorgt voor een veilige klassfeer, als je heel hard laat zien, Ik wil graag uw vertrouwen of uw respect, en ik wil mezelf zo opzetten. Dat je dan de rest van het jaar heel veel krediet krijgt. En als je dan slipt, dat u dat ook wordt vergeven. Omdat ze weten...de zoekende mensen. Of dit of dat. Ik denk dat dat heel belangrijk is.

Docent, veilig klimaat

Er bestaat een openheid voor iedereen en de verschillen die daarbij horen. Daarnaast biedt een hoger onderwijsinstelling ook een veilig klimaat doordat deze inclusief is, dat wil zeggen, het personeel is divers, de financiële last wordt zo laag mogelijk gehouden (of alternatieven worden aangeboden), taalgebruik toegankelijk en inclusief is en er wordt UDL toegepast.

In de gesprekken met de docenten ging het ook over het klimaat dat heerst op de hogescholen, zowel in termen van beleid (10 docenten) als in termen van discours (19 docenten). Op vlak van beleid werd aangegeven dat docenten nog meer nood hebben aan beleidsmatige instructies van hogerop rond diverssensitief lesgeven. Docenten vinden dat ze hier nog te vaak hun eigen weg in moeten zoeken. Toch wordt er ook regelmatig aangehaald dat de hogescholen wel zoekende zijn in termen van inclusie en de voorbije jaren hier meer stappen hebben in gezet. Zo zijn er voor sommige opleidingen wel richtlijnen beschikbaar of is er zelfs binnen de opleidingen zelf een werkgroep waarin docenten met elkaar kunnen uitwisselen over uitdagingen in termen van inclusie en diversiteit. Op dit vlak zijn wel grote verschillen over de hogescholen heen. Bovendien werd aangegeven dat de hogescholen zelf eerder exclusief dan inclusief zijn, in termen van aanbod van de cafetaria, toegankelijkheid, gebruikt cursusmateriaal, en verwachtingen voor de aankoop van materiaal.

Dat op heel veel vlakken al uitsluiting is, omdat er bepaalde zaken niet aanwezig zijn. Bijvoorbeeld vandaag zag ik dat er halal worstenbroodjes in de cafetaria waren. Dat maakt mij super blij. Want bijvoorbeeld in het begin was de cafetaria daar totaal niet op afgestemd. En dat zijn ook zaken die je ziet terugkomen in ons leerkrachtenteam. Of in het feit, ik heb eens een voorstel gedaan om een gebedsruimte te voorzien hier. Omdat dat er niet is. En dan werd hier gezegd van, ja maar ja. Er zijn andere dingen die veel belangrijker zijn. Waar ook geen geld voor is. Dus daar al zeker niet. En dat vind ik ook een soort van micro agressie. Er wordt vaak de vraag gesteld, waarom vinden wij geen diverser publiek onder onze studenten. En dan denk ik, ja dat lijkt mij wel heel duidelijk. Als je op voorhand je research doet, naar welke hogeschool wil ik gaan. Vind ik dat deze daar totaal niet op voorzien is.

Docent, klimaat van de hogeschool (beleid)

Ik heb vorig jaar echt wel de boodschap gekregen van leidinggevende, als u dat stoort, dan moet je daar zelf iets mee doen. Je moet eerst eens bij uzelf gaan kijken waarom u dat stoort, en dan gaan aanspreken.

Docent, klimaat van de hogeschool (beleid)

In termen van discours ging het voornamelijk over de algemene houding van het docentenkorps. Docenten geven aan dat er in de docentenruimte soms negatief gepraat wordt over studenten die extra noden of bepaalde gevoeligheden hebben. Dit is enerzijds door de extra uitdagingen dat dit meebrengt voor de docenten en ze hierin niet altijd of niet voldoende begeleid worden (bijvoorbeeld aanpassingen van slides, examenvorm voor bepaalde studenten). Die brengen extra werk met zich mee en eigenlijk ontbreekt hiervoor de tijd en de resources om hier op een correcte en grondige manier mee om te gaan. Dit zorgt voor stress bij de docenten. Anderzijds zijn er ook gewoon docenten in de teams met een negatieve houding en vooroordelen tegenover studenten met een diverse achtergrond, wat zich soms zelfs vertaalt in bepaald taalgebruik en gekleurde voorbeelden tijdens de lessen of in cursusmateriaal.

En als het gaat over reacties die ik al heb gehoord over suggesties van de studentendienst. In verband met financiële noden van studenten. Vragen die er zijn binnengekomen, om daar op te letten. Daar wordt ook heel fel op gereageerd. Dingen die ik heb gehoord van, ja dan moet ze maar geen iPhone kopen.

Docent, klimaat van de hogeschool (discours)

Het spreekt voor zich dat een veilig klimaat pas gegarandeerd kan worden als dit gedragen wordt vanuit het beleid enerzijds, maar ook oprecht gedragen wordt door het personeel anderzijds. Zo toont de literatuur bijvoorbeeld aan dat wanneer een persoon in een machtspositie (in dit geval een docent) openlijk micro-agressies afkeuren, dit veel invloed kan hebben (Houshmand & Spanierman, 2021).

Vertrouwenspersoon of meldpunt

Door 4 studenten en door 2 docenten werd ook aangehaald dat, wanneer studenten slachtoffer worden van een micro-agressie ze dit zouden moeten melden aan een soort

vertrouwenspersoon of bij een algemeen (eventueel anoniem) meldpunt, wie dit dan op zijn beurt weer verder opneemt met de dader. Dit werd voorgesteld omwille van de machtsverhouding die er is tussen docenten en studenten, en studenten dus niet snel een docent zullen durven aanspreken wanneer die een kwetsende opmerking maakt. Let wel, de meeste docenten waren ervan overtuigd dat deze machtsverhouding minder een probleem zou zijn wanneer er een veilig klimaat heerst en de openheid tot dialoog benadrukt wordt door de docent.

Maar dat meer zo is van meldingspunt. Om het zo te zeggen. Ja. Zodat die docent die dingen niet in andere groepen, andere klassen, andere personen zou gaan zeggen. Om dat eigenlijk te voorkomen. Ja. Dat zou toch dan mijn bedoeling zijn.

Student - meldpunt

Woordkeuze

Zoals eerder aangegeven, zorgen een groter bewustzijn en meer kennis ervoor dat mensen gevoeliger zullen zijn en meer zullen nadenken over hun woorden. Twee studenten gaven expliciet aan dat de woordkeuze die mensen maken ervoor zorgt dat een opmerking al dan niet als kwetsend wordt ervaren en dus een micro-agressie is of niet. Anderzijds, gaf ook één docent aan dat, het bewustzijn van de verschillende gevoeligheden in taal, net kan zorgen voor geremdheid en wat spontaniteit kan wegnemen in de communicatie.

Dat vind ik soms moeilijk, waardoor je de spontaniteit verliest omdat je zo veel gaat nadenken. Dat merk ik bij mezelf. Op school heb ik vooral het gevoel, in je taak als docent moet je juist de terminologie gebruiken.

Docent - woordkeuze

4.4. Sensibiliseren

In de focusgroepen werd ook gevraagd naar hoe we studenten en docenten op de campussen in het Vlaams hoger onderwijs kunnen sensibiliseren over micro-agressies. Bovendien benadrukte een groot aantal respondenten bij ‘oplossing en voorkomen’ dat een toegenomen kennis en bewustzijn belangrijk is (zie boven).

Een aantal elementen keerden terug bij de respondenten in de verschillende focusgroepen.

4.4.1. Het geven van een vorming

Door 6 studenten en door 8 docenten werd geopperd dat het geven van een vorming over micro-agressies een effectieve manier zou kunnen zijn om te sensibiliseren over het thema. Concreet gaat het er in vormingen over dat respondenten er geïnformeerd worden over wat micro-agressies zijn, hoe deze te voorkomen en hoe er mee om te gaan. Respondenten gaven ook aan dat in deze vormingen of workshops ‘tips & tricks’ kunnen meegedeeld worden. Bovendien gaven 2 docenten aan om buiten deze vormingen om ook materiaal met ‘tips & tricks’ beschikbaar te stellen voor personeel. Deze tips & tricks zouden kunnen helpen bij de handelingsverlegenheid die werd aangehaald door een aantal docenten: niet meer weten hoe zich te gedragen of wat te zeggen uit angst om de ander te kwetsen.

En ik voel nu zelf dat dat allemaal heel delicaat is. Een paar weken geleden waren we oefeningen aan het doen. En ik zag dat het heel moeilijk ging. Bij het meisje met een donkere huidskleur. En ik voelde bij mezelf dat ik dacht... Ik moet daar nu niet te veel gaan bij staan. Want anders gaat zij misschien denken... Oei, ik ben iemand van ander huidskleur... Dus zij denkt zeker dat ik het niet kan.

Docent - handelingsverlegenheid

Sommige respondenten gaven aan dat zo'n vorming verplicht zou moeten zijn voor alle docenten en studenten. Wel moet er opgelet worden dat deze vorming niet belerend wordt.

Dergelijke vormingen zouden een interactieve infosessie kunnen zijn of een workshop. Een student stelde voor dat in zo'n workshop of vorming ook een spelvorm gebruikt zou kunnen worden (bv. Privilege walk of spel waarbij de ene persoon meer dingen mag dan de andere). We maken hier wel graag de kanttekening dat voor het gebruiken van dergelijke spelvormen er een voldoende veilig klimaat geïnstalleerd moet zijn. Tijdens een vergadering van de stuurgroep werd bijvoorbeeld het idee van een rollenspel geopperd. Dit voorstel werd echter kritisch onthaald. Vanuit psychologisch oogpunt achten we deze methodiek bovendien ongeschikt, omdat ze voor slachtoffers van micro-agressies of discriminatie extra confronterend en kwetsend kan zijn. Het risico bestaat immers dat hun 'anders-zijn' onbedoeld opnieuw in de verf wordt gezet.

Het is daarom essentieel om vooraf grondig te analyseren onder welke voorwaarden zulke gevoelige thema's op een veilige en respectvolle manier via spelvormen kunnen worden behandeld.

4.4.2. Getuigenissen

Daarnaast werd ook het 'delen van getuigenissen' vaak genoemd door de respondenten (6 docenten en 3 studenten). Respondenten geven aan dat door het horen, zien of lezen van ervaringen van anderen, de ogen écht kunnen opengaan. Sommige docenten implementeren dit al in hun lessen door het tonen van een film(pje) of door docenten een boek over micro-agressies te laten lezen. Al zou deze sensibiliseringsmethode ook gebruikt kunnen worden met docenten als doelgroep, en niet alleen de studenten. Er werd ook voorgesteld dat we mogelijks ervaringen van slachtoffers van micro-agressies op posters zouden kunnen printen en deze over de campussen heen verspreiden.

Maar het zijn wel de krachtigste dingen. Ik heb ervaring met jongeren die geconfronteerd zijn met beperkende maatregelen, en dan zelf vertellen wat dat met hen doet. Ja, ik bedoel, de klas is stil, en dat komt binnen. Dus dat zijn wel vaak interessante dingen.

Docent - getuigenissen

4.4.3. Gesprekken

Bovendien gaven 6 docenten en 3 studenten aan dat gesprekken voeren over dit thema ook sensibiliserend kan werken. Concreet gaven deze respondenten aan dat de focusgroepen in het kader van dit project hen nieuwe inzichten had bijgebracht en voor hen heel leerrijk waren geweest rond het thema van micro-agressies in het hoger onderwijs. Ze stelden dan ook voor om dergelijke gesprekken te blijven voeren moet zowel docenten als studenten.

Ik denk dat daar ook wel nog meer van die focusgroepen, maar ook op studentlevel, moet kunnen gebeuren, maar ook onder docenten. Ja, er moet ook meer over gesproken worden,

Docent - gesprekken

4.4.4. Vakken gericht op diversiteit

Tijdens de focusgroepen werd ook door 3 docenten en 3 studenten aangehaald dat in hun opleiding er al een vak bestaat rond diversiteit. Deze vakken gaan meestal over hoe je op een diverssensitieve manier in het werkveld kan staan. In deze vakken komt doorgaans ook het thema micro-agressies aan bod. Een aantal respondenten suggereerde dat dergelijke vakken aan bod zouden moeten komen in alle opleidingen in de hogescholen en universiteiten, en niet enkel in de meer sociale richtingen (zoals bijvoorbeeld sociaal werk of de lerarenopleiding).

5. Conclusies

5.1. Onderzoeksvraag 1: Wat is micro-agressie in het Vlaamse hoger onderwijs?

Op basis van de literatuur, zoals beschreven onder ‘Achtergrond’, definiëren we micro-agressies als “kwetsende, vaak onbedoelde, boodschappen naar individuen op basis van een bepaald groepskenmerk” (Sue, 2010). Door middel van een studentenbevraging en door in gesprek te gaan met studenten en docenten, kregen we meer inzicht in welke thematiek van micro-agressies het meest leefde in deze groepen in de context van het hoger onderwijs (i.e., in de les, op de campus, tijdens stage...). We vonden dat de studenten het vaakst het hadden over micro-agressies rond het hebben van een beperking of aandoening. Ook thema’s als seksualiteit, gender, cultuur en leeftijd kwamen aan bod. Docenten hadden het het vaakst over micro-agressies rond afkomst, het hebben van een beperking of aandoening, en SES. Zowel docenten als studenten werden regelmatig geïdentificeerd als daders van micro-agressies, maar studenten waren vaker dan docenten slachtoffer van micro-agressies in het hoger onderwijs. Micro-agressies van docenten naar studenten toe gebeurden meestal klassikaal en micro-agressies tussen studenten gebeurden meer één-op-één of in kleine groep. Daarnaast merken we graag op dat micro-agressies die plaatsvonden in de privésfeer van studenten, ook vaak gelinkt was aan het studentenleven (bijvoorbeeld: op kot, tijdens het uitgaan...).

Samenvattend kunnen we stellen dat op de campus zowel de meeste docenten als de meeste studenten micro-agressies over beperking of aandoeningen vertellen. Dit is dus een thema waar extra waakzaamheid voor geboden is, zonder ook andere thema’s uit het oog te verliezen. Bovendien moet er aandacht zijn voor de interacties tussen docenten en studenten, maar ook tussen studenten onderling.

5.2. Onderzoeksvraag 2: Impact

Onze resultaten tonen aan dat zowel slachtoffers, daders, als getuigen een impact van micro-agressies ervaren, dewelke heel vaak negatief is. Het vaakst uit deze impact zich

op vlak van het emotioneel welzijn, ongeacht het thema van de micro-agressie of de context. Ook negatieve of onzekere gedachten worden door heel wat slachtoffers aangegeven als gevolg van het meemaken van een micro-agressie.

Daarnaast zien we ook dat er een groep slachtoffers is die erin slaagt om de impact van de micro-agressies te beperken. Dit komt doordat ze erdoor zijn afgestompt of sterker en zelfzekerder zijn geworden, waardoor kwetsende opmerkingen hen minder beïnvloeden of ze deze beter kunnen loslaten.

5.3. Onderzoeksvraag 3: Coping

In de gesprekken kwamen veel diverse manieren naar voren om om te gaan met een micro-agressie. Heel wat slachtoffers gaven aan hiermee om te gaan met een vorm van ‘berusting’, wat op zijn beurt zorgde voor minder negatieve impact van de micro-agressie. Er zijn ook heel wat slachtoffers die de micro-agressie negeren of niet weten hoe of niet durven reageren. Dit laatste vaak uit angst voor represailles. Tot slot waren er best wat respondenten die na het meemaken van een micro-agressie op een constructieve manier het gesprek met de ander aangaan, of de ander aanspreekt op wat die gezegd heeft. Al deze copingmechanismen kwamen zowel bij docenten als bij studenten naar boven.

5.4. Nog enkele aanbevelingen

We zijn allemaal wel eens — bewust of onbewust — dader van micro-agressies. Net daarom is het essentieel om in dialoog te blijven en ons blijvend bewust te worden van ons eigen gedrag en dat van anderen. Die bewustwording en het open gesprek vormen de sleutel tot verandering.

Werk aan een inclusief beleid met duidelijke randvoorwaarden rondom gewenst gedrag en taalgebruik, en veranker deze afspraken bijvoorbeeld in de onboarding van nieuwe docenten en studenten. Sommige hogescholen zijn hier al verder in dan anderen. Het is belangrijk om helder te maken welke verwachtingen we hebben van docenten en studenten, zodat een respectvolle en veilige leeromgeving voor iedereen gewaarborgd wordt.

Zowel studenten als docenten vertelden ons over wat *zij* nodig achtten om de problematiek van micro-agressies aan te kaarten op de campus. Er werden heel wat oplossingen of manieren om micro-agressies te voorkomen voorgesteld (zie 4.3.2.). Zo benadrukten heel wat respondenten dat er nood is aan open dialoog, aan meer bewustzijn en kennis over het thema en belangrijke begrippen (zoals kruispuntdenken), en aan het creëren van een veilig klimaat in het hoger onderwijs. Daarnaast kregen we ook heel wat input over hoe er gesensibiliseerd kan worden op de hogeschool rond micro-agressies (zie 4.4.). Dit is een belangrijk element om het bewustzijn en de kennis te vergroten. De meeste respondenten vonden het organiseren van een vorming rond dit onderwerp hiervoor een geschikte manier.

Gegeven onze bevindingen, namelijk dat micro-agressies voorkomen in ons Vlaams hoger onderwijs, ze gemaakt worden door docenten en studenten én dat ze een negatieve impact hebben, lijkt het ons cruciaal dat de Vlaamse hoger onderwijsinstellingen aan de slag gaan met de oplossingen aangeboden in 4.3.2. en manieren om te sensibiliseren in 4.4.

6. Referenties

- Azabar, S., El Massaoudi, S., & Van Den Brande, J. (2021). Van dominantie naar dekolonisering: De interactie tussen macro-, meso- en microniveau. In R. Pulinx, E. Emmers, & M. Schrooten (Red.), *Diversiteit in het hoger onderwijs. Van theoretisch kader naar praktijkgerichte verandering*. ASP.
- Bermeitinger, C. (2016). Priming. In *Psychology and Mental Health: Concepts, Methodologies, Tools, and Applications* (pp. 42-88). IGI Global Scientific Publishing. <https://doi.org/10.4018/978-1-5225-0159-6.ch003>
- Braun, V., & Clarke, V. (2022). Conceptual and design thinking for thematic analysis. *Qualitative Psychology*, 9(1), 3-26. <https://doi.org/10.1037/qup0000196>
- Charkaoui, N. (2019). *Racisme. Over wonden en veerkracht*. EPO.
- Colak, F. Z., Van Praag, L., & Nicaise, I. (2020). 'Oh, this is really great work—Especially for a Turk': A critical race theory analysis of Turkish Belgian students' discrimination experiences. *Race Ethnicity and Education*, 1-19.
- Creswell, J. W., & Guetterman, T. C. (2019). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research* (Sixth edition). Pearson.
- Dursun, H., Claes, E., & Agirdag, O. (2021). Diversity pedagogical content knowledge: A new conceptual framework and assessment across different teacher education programmes. *Multicultural Education Review*, 13(4), 303-322. <https://doi.org/10.1080/2005615X.2021.2006118>
- Fleras, A. (2016). Theorizing Micro-aggressions as Racism 3.0: Shifting the Discourse. *Canadian Ethnic Studies*, 48(2), 1-19.
- Forrest-Bank, S. S., & Cuellar, M. J. (2018). The Mediating Effects of Ethnic Identity on the Relationships between Racial Microaggression and Psychological Well-Being. *Social Work Research*, 42(1), 44-56. <https://doi.org/10.1093/swr/svx023>
- Forsyth, J., & Carter, R. T. (2012). The relationship between racial identity status attitudes, racism-related coping, and mental health among Black Americans. *Cultural Diversity & Ethnic Minority Psychology*, 18(2), 128-140. <https://doi.org/10.1037/a0027660>

- Gooding, A., & Mehrotra, G. R. (2021). Interrupting White Supremacy in Field Education: Experiences of Microaggressions in Placement Settings. *Advances in Social Work, 21*(2/3), Article 2/3. <https://doi.org/10.18060/24095>
- Hazel, N. (1995). Elicitation techniques with young people. *Social Research Update, 12*. <http://www.soc.surrey.ac.uk/sru/SRU12.html>
- Holder, A. M. B., Jackson, M. A., & Ponterotto, J. G. (2015). Racial microaggression experiences and coping strategies of Black women in corporate leadership. *Qualitative Psychology, 2*(2), 164-180. <https://doi.org/10.1037/qup0000024>
- Houshmand, S., & Spanierman, L. B. (2021). Mitigating racial microaggressions on campus: Documenting targets' responses. *New Ideas in Psychology, 63*, 100894. <https://doi.org/10.1016/j.newideapsych.2021.100894>
- Houshmand, S., Spanierman, L. B., & Tafarodi, R. W. (2014). Excluded and avoided: Racial microaggressions targeting Asian international students in Canada. *Cultural Diversity & Ethnic Minority Psychology, 20*(3), 377-388. <https://doi.org/10.1037/a0035404>
- Huber, L. P., & Solorzano, D. G. (2015). Racial microaggressions as a tool for critical race research. *Race Ethnicity and Education, 18*(3), 297-320. <https://doi.org/10.1080/13613324.2014.994173>
- Kelly, K. R. (2021a). Racial Microaggressions in Higher Education, Part 1: Establishing a Rationale for Intervention. *The Department Chair, 32*(1), 4-6. <https://doi.org/10.1002/dch.30392>
- Kelly, K. R. (2021b). Racial microaggressions in higher education, Part 2: Guidelines for conducting dialogues. *The Department Chair, 32*, 9-11.
- Matheusen, F. (2018). *Van zondebok naar zebra: Deep democracy: Een nieuwe kijk op besluitvorming en conflicthantering*. Pelckmans.
- Nadal, K. L., Griffin, K. E., Hamit, S., Leon, J., Tobio, M., & Rivera, D. P. (2012). Subtle and overt forms of Islamophobia: Microaggressions toward Muslim Americans. *Journal of Muslim Mental Health, 6*(2), 15-37. <https://doi.org/10.3998/jmmh.10381607.0006.203>
- Nadal, K. L., Wong, Y., Griffin, K. E., Davidoff, K., & Sriken, J. (2014). The adverse impact of racial microaggressions on college students' self-esteem. *Journal of College Student Development, 55*(5), 461-474. <https://doi.org/10.1353/csd.2014.0051>

- Nair, N., Good, D. C., & Murrell, A. J. (2019). Microaggression experiences of different marginalized identities. *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal*, 38(8), 870-883.
<https://doi.org/10.1108/EDI-12-2018-0221>
- Pierce, C. (1970). Offensive mechanisms. In F. B. Barbour (Red.), *The Black seventies* (pp. 265-282). Porter Sargent.
- Pierce, C. (1989). Unity in diversity: Thirty-three years of stress. In *Black students: Psychological issues and academic achievement* (pp. 216-312).
- Poeze, M., Calleeuw, H., Dejonckheere, P., & Teijssen, E. (2021). *Diversiteit in het hoger onderwijs. Onderzoek van instroom en doorstroom van studenten met een migratieachtergrond in het hoger onderwijs*.
- Pulinx, R., Schrooten, M., & Emmers, E. (2021). *Diversiteit in het hoger onderwijs*. ASP.
- Sanchez, D., Adams, W. N., Arango, S. C., & Flannigan, A. E. (2018). Racial-Ethnic Microaggressions, Coping Strategies, and Mental Health in Asian American and Latinx American College Students: A Mediation Model. *Journal of counseling psychology*, 65(2), 214-225.
<https://doi.org/10.1037/cou0000249>
- Schmidt, C. (2018). Anatomy of Racial Micro-Aggressions. *International Journal of Group Psychotherapy*, 68(4), 585-607. <https://doi.org/10.1080/00207284.2017.1421469>
- Spencer, M. S. (2017). Microaggressions and Social Work Practice, Education, and Research. *Journal of Ethnic & Cultural Diversity in Social Work*, 26(1-2), 1-5.
<https://doi.org/10.1080/15313204.2016.1268989>
- Sue, D. W. (2010). *Micro-aggression in everyday life. Race, Gender and Sexual Orientation*. Wiley.
- Sue, D. W., Alsaidi, S., Awad, M. N., Glaeser, E., Calle, C. Z., & Mendez, N. (2019). Disarming racial microaggressions: Microintervention strategies for targets, White allies, and bystanders. *American Psychologist*, 74(1), 128-142. <https://doi.org/10.1037/amp0000296>
- Sue, D. W., Capodilupo, C. M., Torino, G. C., Bucceri, J. M., Holder, A. M. B., Nadal, K. L., & Esquilin, M. (2007). Racial microaggressions in everyday life: Implications for clinical practice. *The American Psychologist*, 62(4), 271-286. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.62.4.271>

- Sue, D. W., Lin, A. I., Torino, G. C., Capodilupo, C. M., & Rivera, D. P. (2009). Racial Microaggressions and Difficult Dialogues on Race in the Classroom. *Cultural Diversity & Ethnic Minority Psychology*, 15(2), 183-190. <https://doi.org/10.1037/a0014191>
- Van de Putte, I., & De Schauwer, E. (2018). *Leren omgaan met diversiteit in de klas*. Lannoo.
- Vassilière, C. T., Holahan, C. J., & Holahan, C. K. (2016). Race, Perceived Discrimination, and Emotion-Focused Coping. *Journal of Community Psychology*, 44(4), 524-530. <https://doi.org/10.1002/jcop.21776>
- Vlaamse Onderwijsraad (VLOR). (2018). *Advies over het diversiteitsbeleid in het Vlaamse hoger onderwijs*.
- Williams, M. T. (2020). Microaggressions: Clarification, Evidence, and Impact. *Perspectives on Psychological Science*, 15(1), 3-26. <https://doi.org/10.1177/1745691619827499>
- Wing Sue, D., Torino, G. C., Capodilupo, C. M., Rivera, D. P., & Lin, A. I. (2009). How White Faculty Perceive and React to Difficult Dialogues on Race: Implications for Education and Training. *The Counseling Psychologist*, 37(8), 1090-1115. <https://doi.org/10.1177/0011000009340443>
- Wong-Padoongpatt, G., Zane, N., Okazaki, S., & Saw, A. (2017). Decreases in implicit self-esteem explain the racial impact of microaggressions among Asian Americans. *Journal of Counseling Psychology*, 64(5), 574-583. <https://doi.org/10.1037/cou0000217>

7. Bijlagen

7.1. Bijlage 1: Dagboekstudie

Welkom bij het onderzoek rond micro-agressies in het hoger onderwijs! We noemen iets een micro-agressie wanneer pijnlijke opmerkingen, vaak subtiel en onbedoeld, gemaakt worden. Dit kan gaan om iemands huidskleur, religie, geslacht, seksuele voorkeur, beperking... Van zodra het als kwetsend wordt ervaren, spreken we van een micro-agressie. Maakte jij zo een micro-agressie mee of was je er getuige van? Beantwoord dan per incident (dus per micro-agressie) de onderstaande vragen. Er staat geen limiet op het aantal incidenten dat je in dit dagboek kan rapporteren.

1. Wat gebeurde er? Omschrijf de micro-agressie. (open veld)
2. Waar gebeurde het? (open veld)
3. Wanneer gebeurde het? (open veld)
4. Wie was erbij betrokken? (open veld)
5. Wat was jouw reactie? (open veld)
6. Wat was de reactie van de ander(en) (indien er andere betrokken zijn)? (open veld)
7. Hoe voel je je erbij? (open veld)

7.2. Bijlage 2: Vragenlijst

Welkom bij deze vragenlijst rond micro-agressies in het hoger onderwijs.

Door jouw ervaringen te delen maken we micro-agressies in het hoger onderwijs zichtbaar en bespreekbaar. We noemen iets een micro-agressie wanneer pijnlijke opmerkingen of handelingen, vaak subtiel en onbedoeld, gemaakt worden. Dit kan gaan om iemands huidskleur, religie, geslacht, seksuele voorkeur, beperking, taal... Van zodra het als kwetsend wordt ervaren, spreken we van een micro-agressie. Het zijn alledaagse handelingen of vragen die onschuldig lijken (bv. Waar kom je echt vandaan?), maar die wel als kwetsend of beledigend worden ervaren door jou of iemand anders.

In deze vragenlijst wordt gevraagd een micro-agressie die jij meemaakte of waar je getuige van was te beschrijven en er enkele korte vragen over te beantwoorden.

Ik weet dat:

- Het invullen van de vragenlijst ongeveer 10 minuten duurt.
- Ik gevraagd word om over mijn eigen ervaringen te reflecteren, waaronder ervaringen van sociale ongelijkheid en mogelijks gevoelens van uitsluiting en onrechtvaardigheid, dit kan moeilijk zijn om te delen
- Mijn deelname is vrijwillig en kan ik op elk gewenst moment stoppen.
- **Tijdens het hele onderzoek is anonimiteit en vertrouwelijkheid van mijn informatie verzekerd.** De resultaten van deze bevraging kunnen gebruikt worden voor wetenschappelijke doeleinden in het kader van dit onderzoek en mogen

gepubliceerd worden. Mijn naam of andere gegevens worden daarbij niet gepubliceerd.

- ☐ Ja, ik ga akkoord en neem deel aan het onderzoek.
- ☐ Nee, ik ga niet akkoord en neem liever niet deel aan het onderzoek.

Aan welke instelling voor hoger onderwijs studeer je?

Welke opleiding volg je?

Was je slachtoffer of getuige van wat er gebeurde?

- ☐ Ik was slachtoffer
- ☐ Ik was getuige
- ☐ Ik maakte geen micro-agressie mee en was er ook geen getuige van.

Wat gebeurde er? Omschrijf de micro-agressie.

Waar gebeurde het?

Wanneer gebeurde het?

Wie was erbij betrokken?

Deed deze persoon al eens eerder een micro-agressie?

- ☐ Ja
- ☐ Nee

Wat was jouw reactie?

Wat was de reactie van de andere(n) (indien er anderen betrokken waren)?

Hoe voel je je en wat denk je na deze micro-agressie? Wat doet het met je?

Maakte je al eens een gelijkaardige micro-agressie mee?

- ☐ Ja
- ☐ Nee

Mogen wij jou contacteren voor het verder verloop van het onderzoek en om jou op de hoogte te houden van het onderzoek?

- ☐ Neen
- ☐ Ja, maar enkel voor de onderzoeksbevindingen mee te delen
- ☐ Ja

Jouw emailadres:

7.3. Bijlage 3: Vignettes en focusgroepleidraad

Vignette 1:

Vanwege mijn autisme heb ik extra ondersteuning nodig, zoals meer tijd tijdens het examen. Dit helpt me echt enorm om mijn examens af te leggen. Jammer genoeg begrijpen niet al mijn medestudenten dit. Zo kreeg ik onlangs de opmerking van een medestudent: "Maar je ziet er wel echt niet uit als een autist, heb jij die extra examentijd wel nodig?". Het is frustrerend dat ik steeds verantwoording moet afleggen en ik voel me daardoor ook schuldig tegenover de andere studenten die geen extra tijd krijgen.

Vignette 2:

Als stagiair deed ik een kennismakingsrondje met de leerlingen van de klas. Één van de leerlingen vertelde dat hij van Oekraïne afkomstig was. Daarop sprak ik de leerling in het Nederlands aan met een Oost-Europees accent. Het was als grapje bedoeld, maar ik zag meteen dat ik de leerling gekwetst had.

Vignette 3:

Een vriendin van mij heeft een donkerdere huidskleur en wordt hierdoor vaak geconfronteerd met lastige vragen en opmerkingen. Ze is in België geboren, maar toch krijgt ze regelmatig de vraag van andere studenten en zelfs van docenten waar ze 'daadwerkelijk' vandaan komt. Alsof ze niet gewoon uit Gent kan komen. Iemand zei zelfs eens tegen haar 'Ah, maar jij bent één van de goede', alsof anderen met een donkerdere huidskleur per definitie slechte mensen zijn.

Vignette 4:

Deze opmerking krijg ik enorm vaak en al heel mijn leven. Vooral als ik nieuwe mensen leer kennen. Van zodra ik aan nieuwe mensen vertel dat ik homo ben, krijg ik de volgende opmerkingen: "Amai, jij bent best wel mannelijk voor een homo." of "Ah maar jij gedraagt jou helemaal niet vrouwelijk of als een homo." of "Je ziet er niet uit als homo." of "Zeker dat je niet hetero bent?"

Vignette 5:

Voor mijn opleiding als leerkracht PO moet ik veel materiaal aankopen. Mijn medestudenten hadden dit vaak al thuis liggen of vonden het normaal om te kiezen voor dure merken. Ik kreeg vaak de volgende opmerking: “Dat is toch niet zo duur” of “Heb je dat niet thuis?”,...

Toelichting onderzoek PWO micro-agressies

- ☐ Informed consent
- ☐ Korte schets van het onderzoek (doelstellingen, opzet en timing) + definitie MA
- ☐ Veiligheid installeren (naamstickers?) – opname

Gesprek

- **Kennismakingsronde:** voornaam, cirkel + unieke eigenschap
 - o Professionele achtergrond / wat brengt jou hier?
- Lees de **vignettes** en duid woorden/zinnen aan die jou aanspreken.
- Welke twee wil jij zeker bespreken? Waarom?
- Per vignette apart:
 - Hoe voel je je bij het lezen van dit verhaal? - gaan staan bij de persoon
 - Welke woorden aangeduid en waarom?
 - Is zo’n situatie herkenbaar?
 - o Heb je zelf al eens een gelijkaardige opmerking gemaakt?
 - o Werd deze opmerking al tegen jou gemaakt?
 - Hoe zou jij reageren in zo’n situatie? Als slachtoffer? Als getuige?
 - o Hoe vind jij dat de omgeving had moeten reageren (bv docent)?

Los van vignettes

- Als je zelf al een micro-agressie meemaakte of zag gebeuren:
 - o Hoe voelde je je toen?
 - o Wat deed je toen?
 - o Wat voor effect had jouw reactie?
 - o Wat deden/zeiden anderen?
- Deed je zelf al eens een micro-agressie?

Vragen aan studenten:

- Wie is het vaakst de pleger van micro-agressies op jouw hogeschool? - machtsrelatie student – docent

Vragen aan docenten:

- Probeer je er bewust op te letten om geen micro-agressie te uiten? Kan je dit zeggen van al je collega's? ('we mogen al niets meer zeggen')

Sensibiliseren: groot papier in het midden (post-its)

- Strategieën omgaan met MA (coping):
 - o Wat werkt en wat niet?
- Wat kunnen we doen om micro-agressies onder de aandacht te brengen?

Check-out:

- Heeft iemand nog iets nodig na dit gesprek? Wil iemand nog iets toevoegen?

7.4. Bijlage 4: Codeboom

Name	Description
Coping	manieren waarop iemand met de impact van een gebeurtenis omgaat 'jij doet iets met de gebeurtenis' (hoe je ermee omgaat)
Aanspreken of confronteren	
Actie ondernemen	
Agressie	
Berusting	Opgeven van de strijd, loslaten, aanvaarding
Erover praten met anderen	dus niet met diegenen die betrokken waren met de micro-agressie, maar ventileren bij vrienden of psycholoog of met community
Humor	meedoen met de MA moppen, naar de dader reageren met humor (zodat het niet escaleert tot conflict, om te relativieren)
In gesprek gaan met elkaar	check-in bij slachtoffer, check-in bij dader
Negeren	

Name	Description
Niet durven reageren	
Door machtsverhouding	
Niet weten wat te doen	
Uitleggen	uitleggen waarom je bepaalde dingen doet, zegt, omdat je vindt dat je verantwoording moet afleggen (bv omdat je privileges krijgt tijdens examens), informeren
Verbinding zoeken met mensen met hetzelfde kenmerk	bv zelfde racial group, andere lesbische studenten etc
Vermijden en ontwijken en terugtrekken	
Zelfacceptatie	
Zichzelf informeren	
Impact	emotionele, fysieke, sociale of mentale gevolgen 'de gebeurtenis doet iets met jou' (het effect ervan)
Academisch	

Name	Description
Duur van impact	
Emotioneel	verbazing, angst, boos, verdrietig, schaamte, frustratie, onbegrepen voelen, oncomfortabel, aangevallen voelen, minderwaardig
Gedachten	gedachten die getriggerd worden door de MA, niet begrijpen waarom, zorgen maken
Gedrag	
Geen of weinig impact	
Professionele identiteit	
Sociaal	
Stress	
Klimaat hogeschool	
Beleid	
Discours	wat er gezegd wordt in leraarskamers, algemene sfeer op de campus

Name	Description
Micro-agressie	Een micro-agressie die is voorgevallen
Betrokkenen	
Docent als dader	
Student als dader	
Context of locatie	
Les	
Niet op campus of privésfeer	
Op de campus	
Stage	
Frequentie	
Bijna nooit	
Hoog	

Name	Description
Minder vaak dan voorheen	
Inclusieve omgeving	
Kennis over het onderwerp	
Rol	
Dader	
Getuige	
Slachtoffer	
Thema	
Afkomst	geografisch
Beperking of aandoening	Autisme, visuele beperking, ADHD, stotteren, mentale gezondheid/eetstoornis, spierziekte, rolstoel, aangeboren afwijking, angststoornis...
Cultuur	Moeilijke of 'vreemde' naam, culturele gewoonten, tradities, 'hoe is dat dan bij jou', waarden normen, opvattingen

Name	Description
Gender	seksisme (man-vrouw patronen), non-binair, trans
Leeftijd	
Religie	
Seksualiteit	Geaardheid
SES	
Taal	
Uiterlijke kenmerken	
Oorzaak	
Nieuwsgierigheid	
Onwetendheid	
Opvoeding	
Verbazing	

Name	Description
Oplossing of voorkomen	
Dialog	- uitspreken van een naam, welke voornaamwoorden gebruiken, welke terminologie gebruiken... Geeft attitude weer die aanduidt dat iemand het 'juist' wilt doen, maar niet goed weet hoe dit precies moet, maar toont zeker ook respect naar elkaar. Anderzijds ook personen die met iets zitten die zelf durven aangeven 'dit is moeilijk voor mij'
Groter bewustzijn en kennis	Meer kennis over mensen die anders zijn dan jezelf, meer kennis over wat mogelijks kwetsend is voor anderen
Veilig klimaat	klimaat waarin dingen aangehaald kunnen worden, maar ook klimaat waarin iedereen zich thuisvoelt bv doordat UDL gebruikt wordt, een klimaat op de hogeschool dat inherent zo weinig mogelijk barrières heeft, waar standaard geen lastige vragen worden gesteld, waar wordt tege kwetsende opmerkingen wordt tegenin gegaan
Vertrouwenspersoon of meldpunt	
Woordkeuze	
Sensibilisering	
Gesprekken	

Name	Description
Luisteren naar de ervaring van mensen	
Niet belerend	
Spel	
Privilege walk	Hoe meer privileges je hebt, hoe verder je naar voor mag wandelen en dan wordt visueel het verschil getoond in privileges die mensen in de groep hebben
tips en tricks	
Vak gericht op diversiteit of inclusie	
Vorming	infosessie, workshop